

MONITOR HOSPODÁRSKEJ POLITIKY

2020, Č.2 / JÚN
KHP, NHF, EUBA

TÉMA ČÍSLA:

**DOPADY KORONAKRÍZY NA
EKONOMIKU SR**

- **PANDÉMIOU URÝCHLENÝ SÚMRAK GLOBALIZÁCIE?**
- **NAJMENEJ ROZVINITÉ OKRESY A EUROFONDY**
- **PO ZDRAVOTNEJ STRÁNKE SA SLOVENSKU DARÍ, PO EKONOMICKEJ MENEJ**

EDITORIÁL

Milí naši čitatelia,

Vyskytujú sa obdobia, keď je jedna téma tak dominantná v spoločnosti, že zaujať niečím iným je problém. Témy ekonómov, rovnako ako všetky témy spoločenských debát, boli priam prevalcované koronakrízou. Po približne desaťročí je ekonomika znovu konfrontovaná s depresiou. Kým pre spoločnosť má ekonomická depresia „príchut' katastrofy“, pre ekonomickú analýzu je to nová téma a stimul. Ešte dlho bude vyvolávať otázky pre analýzy a výskum. Ani nám nebolo možné túto tému obísť a témou tohto čísla sú vplyvy „ekonomickej“ krízy na ekonomiku SR. Predpokladáme, že svetová pandémia nespôsobí iba nejaký dočasný pokles ekonomiky, ale aj trvalé kvalitatívne zmeny v nej. Prvýkrát sa stalo, že sekcie „Aktuality“ a „Téma čísla“ splynuli a stratil sa zmysel ich separovania (veď čo iné by bolo aktuálnejšie ako to, čo je zároveň témou čísla?). Preto sme výnimočne tieto sekcie spojili.

Aj pri tak silnej hlavnej téme treba udržiavať pri živote aj tie ostatné. Nie sú nezaujímavé, len vzhľadom na okolnosti sú momentálne menej viditeľné. Preto sekcia „Zaujímavosti“ prichádza už tradične s pestrejšou paletou tém: siaha od využívania behaviorálnych prístupov, cez vplyv automatizácie na vznik nových ekonomických činností, rolu eurofondov v ekonomicky najmenej vyspelých okresoch až po sondu do príjmov a výdavkov staršej časti populácie.

Vďaka za všetky konštruktívne pripomienky a námety.

Karol Morvay

OBSAH

TÉMA ČÍSLA

Nerovnomerné dopady pandémie a nerovný prístup k digitálnym riešeniam	3
Darí sa nám proti vírusu?	8
Je Európa pripravená na ďalšiu krízu?	11
Prichádza súmrak globalizácie?.....	14

ZAUJIMAVOSTI

Využívanie poznatkov behaviorálnych vied počas COVID-19 pandémie	20
Automatizácia, vznik nových činností a dopyt po práci	23
Eurofondy v najmenej rozvinutých okresoch	26
Príjem a výdavky na stravovanie v domácnostiach ľudí vo veku 50+	31

Názory autorov prezentované v tejto publikácii nemusia reprezentovať názory inštitúcií v ktorých pôsobia.

Zoznam použitej literatúry pri jednotlivých článkoch je k dispozícii na požiadanie v redakcii časopisu.

Vedecko popularizačný časopis - Monitor hospodárskej politiky - štvrťročná periodicitá.

Príspevky jednotlivých autorov prechádzajú recenzným konaním.

Šéfredaktor: Karol Morvay

Výkonný redaktor: Martin Hudcovský

Redakčná rada: Martin Lábaj, Martin Hudcovský, Kristína Mojzesová, Elena Fifeková, Daniela Pobudová, Richard Kališ.

Vydáva: Katedra hospodárskej politiky, Národohospodárska fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave.

ISSN: 2453-9287

Nerovnomerné dopady pandémie a nerovný prístup k digitálnym riešeniam¹

Patrik Jankovič
KHP, NHF, EUBA

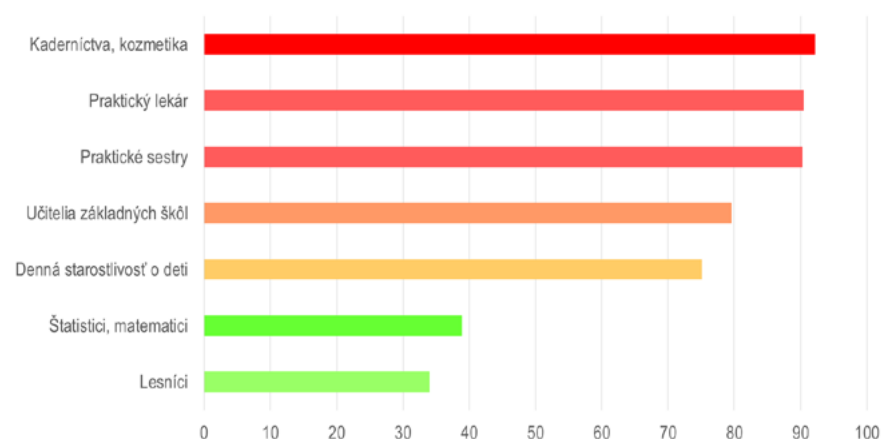
Preventívne opatrenia proti šíreniu ochorenia COVID 19 spôsobené novým koronavírusom, zapríčinili obmedzenie mnohých ekonomických aktivít. Obmedzuje nás uzatváranie škôl s možnosťou online vzdelávania, zamestnanci sú nútení obmedziť svoju prítomnosť na pracovisku prípadnou prácou z domu a viaceré odvetvia nemôžu svoj produkt alebo službu ani len poskytovať. Súčasná situácia však nezastihla všetkých rovnakou mierou. Odvetvia, odlišujúce sa charakterom svojho konečného produktu alebo výrobného procesu, neboli obmedzené rovnomerne. Podobne nie všetky firmy a študenti boli na túto situáciu rovnako pripravení. Už pred izoláciou existoval nerovný prístup k digitálnym technológiám, ktorého neblahé dopady aktuálna situácia len prehĺbila. Súčasná kríza poukazuje na to, že priepasť medzi tými, ktorí majú prístup k digitálnym riešeniam a tými, ktorí si ich nevedia alebo nemôžu dovoliť, treba aktívne zmazať.

Nikto nemal čas pripraviť sa na pandémiu, no napriek tomu boli mnohí pripravení lepšie. Vo svete sa v posledných dekádach lokálne vyskytli epidémie vírusov SARS, MERS, Zika či Ebola (WEF, 2020a), no napriek tomu je súčasná pandémia COVID-19 takzvanou „čiernou labuťou“ (Taleb, 2008), ktorej vznik si krajiny najmä vyspelého sveta nepripúšťali. Súčasná moderná izolácia však v porovnaní s tou z čias pandémie španielskej chrípky či stredovekého moru ponúka luxusné možnosti digitálnej infraštruktúry (RTVS, 2020). Technológie nám umožňujú sledovanie dôležitých správ, najnovších odporúčaní, sú p r o s t r i e d k o m pre komunikáciu s blízkymi a v neposlednom rade

vďaka nim môžeme študovať či pracovať z domu. Využívanie digitálnych technológií sa v posledných rokoch šíri závažným tempom, no prístup k nemu stále nie je v mnohých častiach sveta alebo stupňoch sociálneho rebríčka samozrejmosťou.

Svetové aj slovenské vedecké kapacity sa zhodujú na tom, že súčasná kríza bude v globálnom meradle najhoršia od druhej

Graf 1: Základná škála rizikovosti povolání podľa indexu fyzickej blízkosti

Prameň: Leibovici et al. (2020).

¹ Výstup je súčasťou projektu VEGA 1/0716/19 Hodnotenie politik beyond GDP: vplyv neproporcionálnej distribúcie príjmov.

Tabuľka 1: Rizikovosť podnikateľských oblastí podľa indexu fyzickej blízkosti

Odvetvie SK NACE (Podľa Podnikanie.sk na základe Finstat)	Počet obch. spoločností	Ročné tržby (v mil. eur)	Počet živnostníkov	Štandardná klasifikácia povolanií SOC (Leibovici et al.)	Index fyzickej blízkosti
Kadernícke a kozmetické služby	852	37	12186	Kaderníctva, holičstvá	92.17
Služby pohostinstiev	3933	540	2796	Príprava jedla, fastfood	75.17
Jedálne	995	257	4147	Reštaurácie, kaviarne	74.67
Ostatné jedálenské služby	797	222	346	Prevádzky s jedlom a nápojmi	71.48
Dodávka jedál	220	41	170	Predajne potravín a nápojov	66.77
				Kuchári v reštaurácii	62.00
Taxi služba	493	21	2389	Vodiči taxíkov, vodič autobusu	75.56
Ostatná osobná pozemná doprava i. n.	629	169	3763	Pozemná preprava osôb	74.86
Ostatné pomocné činnosti v doprave	686	2270	412	Nákladná doprava	60.65
Vedľajšie činnosti v pozemnej doprave	282	525	812	Logistika	52.35
Hotelové a podobné ubytovanie	951	550	155	Hostesing	74.67
Turistické a iné krátkodobé ubytovanie	655	47	762	Pracovníci hotelov a hostelov	59.33
Ubytovanie v ostatných dočasných ubytovaniach	313	36	1344	Ubytovacie zariadenia	56.89
Prevádzka kultúrnych zariadení	234	28	289	Herci, speváci, hudobníci	69.93
Činnosti cestovných agentúr	492	174	338	Turistickí sprievodcovia	62.50
Činnosti cestovných kancelárií	472	645		Cestovné kancelárie	54.29
Ostatné zábavné činnosti a voľnočasové aktivity	704	117	1254	Zábavné a rekreačné zariadenia	67.41
				Múzeá a historické pamiatky	57.00
Činnosti herní a stávkových kancelárií	312	2426		Stávkové kancelárie	73.71
Služby týkajúce sa telesnej pohody	712	51	2931	Fitnes tréneri a inštruktori	75.50
Prevádzka športových zariadení	595	126	608	Športoví tréneri	69.93
Fitnescentrá	281	19		Tréneri atletiky	70.80
Slovensko spolu	15660	8771			

Prameň: Leibovici et al. (2020) a Podnikajte.sk (2020).

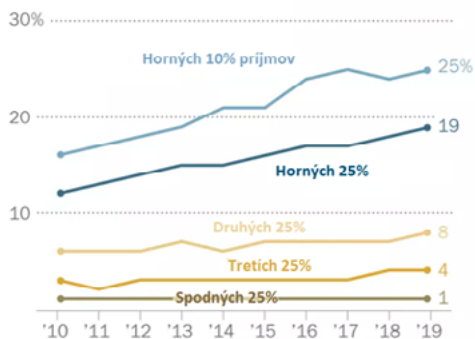
svetovej vojny. Podľa Svetovej banky bude tento rok prepád svetového hospodárstva 5,2% a s najväčším podielom krajín, ktoré zaznamenajú prepád v HDP od roku 1870 (WBG, 2020). IFP (2020) nedávno odhadlo, že pandémia prinesie slovenskej ekonomike v roku 2020 recesiu na úrovni 7,2% s prípadným oživením v druhej polovici roka, ktorá by sa mohla preniesť do rastu hospodárstva o 6,8% v roku 2021. Najnovšia prognóza NBS hovorí dokonca o 10,3% prepade. Tieto odhady však podliehajú vysokej miere neistoty a sú závislé od vývoja pandémie. NBS (2020) odhadovala už len pri hypotetickom šesťtýždňovom výpadku produkcie určenej na finálne použitie v ekonomických činnostiach s

intenzívnejším osobným kontaktom, že celková ročná domáca produkcia sa zníži o 1,65 % a pokles ročnej pridanej hodnoty v celom hospodárstve dosiahne 2,38 %. Ohrozených môže byť 71 tisíc pracovných miest.

Najviac postihnuté odvetvia

Následky spojené s preventívnymi opatreniami proti šíriacej sa pandémie budú enormné, ale v nasledujúcich riadkoch sa zameriame viac na nerovnomerné dopady týchto opatrení na rôzne odvetvia, povolania alebo sociálne vrstvy obyvateľstva. Mnohé ekonomické odvetvia nemajú možnosť

Graf 2: Práca z domu v súkromnom sektore USA podľa príjmovej úrovne (v %)

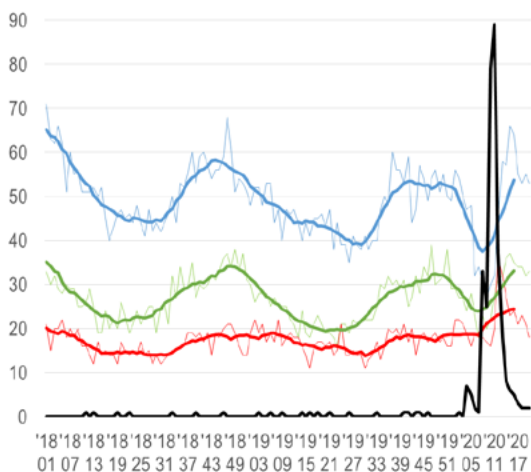

Prameň: WEF (2020).

poskytovať svoj produkt alebo službu, ak je k tomu nutná fyzická koncentrácia zákazníkov. Odvetvia sú preto zasiahnuté asymetricky. Leibovici et al. (2020) odhadujú takzvanú „fyzickú blízkosť“ v jednotlivých povolaniach, podľa ktorej by mali byť odvetvia obmedzované v prípade opatrení proti šíreniu nákazy. Najväčšie riziko nákazy podstupujú povolania kaderníci či kozmetičky, praktickí lekári či praktické sestry. Za najmenej rizikové povolania sú považované oblasti matematických či štatistických špecialistov a povolanie lesníka či ťažba dreva.

NBS (2020) na základe týchto koeficientov odhaduje, že na Slovensku predstavujú ohrozené odvetvia 16,99 % z celkovej produkcie a 25,61 % z celkovej zamestnanosti Slovenska. NBS identifikuje 16 najzraniteľnejších odvetví a podľa prístupu input-output analýzy predpokladá ich

Graf 3: Google trend pre Slovensko

Prameň: Google trendsy.

dopady na celú ekonomiku.

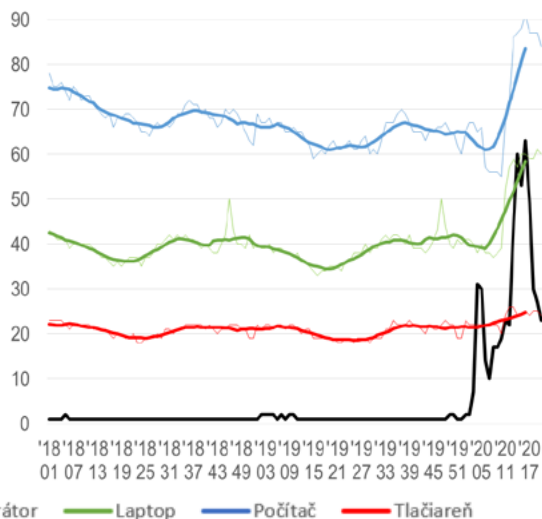
Portál Podnikajte.sk (2020) ďalej poukazuje na 20 rizikových odvetví podľa kategorizácie činností v odvetviach NACE a dopĺňa ich o údaje z Finstatu. Tabuľka nižšie priradzuje rizikovosť povolani podľa Leibovici et al. k jednotlivým odvetviam podľa NACE a počtu obchodných spoločností, zamestnanosti a živnostníkov v jednotlivých kategóriách. Expertne tak odhadujeme rizikovosť povolani v jednotlivých odvetviach a tým aj počet ohrozených spoločností a živnostníkov na Slovensku.

Na európskej úrovni HitHorizons (2020) identifikujú 6,115,246 spoločností so 29,73 miliónmi zamestnancov a tržbami z predaja 3298 miliardy eur, ktorí sú priamo ohrození preventívnymi opatreniami proti COVID-19. Robia tak definícií 35 rizikových odvetví v 42 európskych krajinách.

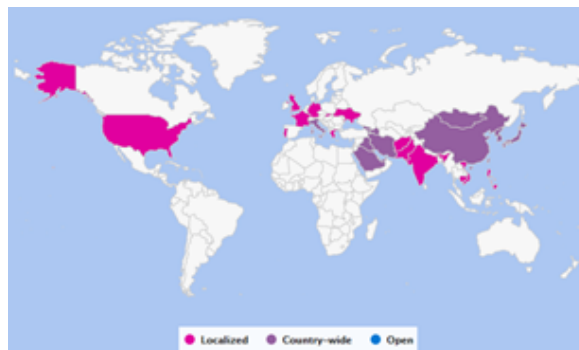
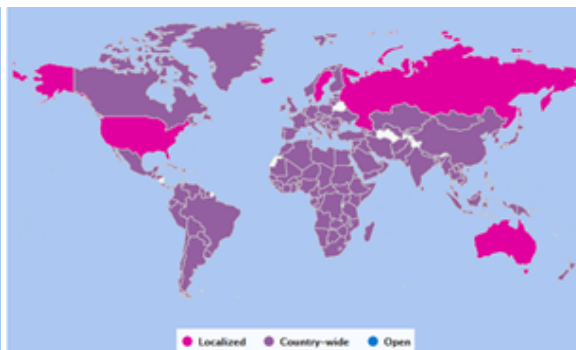
Sú digitálne technológie riešením?

Aj keď preventívne opatrenia v prvých fázach obmedzili väčšinu oblastí, pri mnohých nemožno očakávať rýchly návrat do „nového normálu“. Najmä organizátori kultúrnych, športových podujatí, oblasť medzinárodného turizmu a medzinárodnej prepravy osôb museli svoje aktivity úplne zastaviť, alebo ich čiastočne preniesť k zákazníkom pomocou digitálnych technológií. Medzi digitálne riešenia možno

Graf 4: Google trend pre Svet

Graf 5: Preventívna uzávera škôl**10. 03. 2020****366,990,856 študentov (21% celosvetovo)****18 krajín s celkovou uzáverou škôl****01. 04. 2020****1,598,099,008 študentov (91,3% celosvetovo)****195 krajín s celkovou uzáverou škôl**

Prameň: Unesco (2020).

považovať dodávku tovaru pomocou digitálnych platforiem, prácu z domu či online vzdelávanie. Medzinárodná telekomunikačná únia (ITU, 2020) len konštatuje, že WhatsApp, WeChat, Alibaba, Facebook, Skype, Google Hangouts, Zoom sú len zlomkom platforiem, ktoré v súčasnosti spájajú kolegov, priateľov a rodiny ako nikdy predtým.

Digitálna práca

Pred obmedzeniami na Slovensku nebola práca z domu rozšírená, pričom tento benefit sa dá považovať za typický pre povolania s vyšším príjmom. Ešte vo februári tohto roka deväť z desiatich Slovákov nikdy nepracovalo v režime „home office“. Možnosť aspoň občasnej práce z domu bol pritom šiestym najžiadanejším benefitom a tretím najvyhládavanejším nefinančným benefitom nad rámec zákona (ISTP, 2020). Navyše podrobné štatistiky z USA poukazujú na to, že horných 10% príjmovej distribúcie využívalo v roku 2019 „home office“ v 25% zatiaľ čo spodných 25% využívalo prácu z domu len v 1% prípadov. Dá sa preto predpokladať že pracovné obmedzenia postihli viac nízko príjmové skupiny.

Po začiatku obmedzení sa zvýšil záujem o vybavenie na prácu z domu. Síce zatiaľ nemáme presné čísla o tom, koľko ľudí bolo počas izolácie na „home office“ je isté, že ľudia častejšie vyhľadávali kľúčové slová počítač, laptop či tlačiareň nie len vo svete ale aj na Slovensku. Zvýšený záujem o vybavenie na prácu z domu koreluje s výskytom slova respirátor. V prípade Slovenska malo v prvej

polovici roka vyhľadávanie týchto slov zvyčajne klesajúcu tendenciu, ale od šiesteho týždňa tohto roku bol trend rastúci. V prípade svetových údajov je šok jednoznačný, vidíme jasný dopytu po takomto vybavení oproti normálu.

Digitálne vzdelávanie

Nerovnomerné nerovný prístup k digitálnym riešeniam pre zamestnancov a firmy môže predčiť hádam len nerovnomerný prístup študentov ku vzdialenému vzdelávaniu. 10.3. bolo vzdelávanie celkovo obmedzené v 18 krajinách, čo zodpovedá jednej pätine študentov globálne v absolútnych číslach takmer 367 miliónov. O 22 dní neskôr bolo už obmedzeniami limitovaných 91,3% a teda 1,6 miliardy študentov po celom svete. Na druhej strane však takmer polovica svetovej populácie nemá pripojenie k internetu, menej ako 1 z 5 ľudí v najmenej rozvinutých krajinách sú pripojení k sieti a digitálna nerovnosť znevýhodňuje viac ženy ako mužov (WEF, 2020c).

Digitálna nerovnosť a nerovný prístup detí ku vzdelávaniu počas obmedzení nie je len medzi krajinami ale aj v rámci sociálnych vrstiev v rámci krajín. Zatiaľ čo 95% študentov vo Švajčiarsku, Nórsku či Austrálii má počítač bežne dostupný na vzdialené školskú dochádzku, v Indonézii je to iba 34%. V USA je citelný rozdiel medzi deťmi z privilegovaných a znevýhodnených rodín. Zatiaľ, čo v podstate všetky 15-ročné deti z privilegovaných rodín majú počítač na online vzdelávanie, pri znevýhodnených je to menej

ako 25%. Austrálsky Nový Južný Wales z tohto dôvodu poskytuje študentom základné digitálne vybavenie, ale v ostatných krajinách hrozí súčasná pandémia prehĺbovaním digitálnej nerovnosti najmä v oblasti vzdelávania, keďže študenti nenadobúdajú ľudský kapitál potrebný pre rast ich budúcich príjmov (WEF, 2020d).

Najmenej 23 000 žiakov základných škôl na Slovensku je bez pripojenia na internet.

Deti z bežných rodín na Slovensku majú prístup na internet v 95% prípadov. Naopak, deťom z chudobných majoritných rodín chýba prístup na internet v 48% prípadov a pri deťoch z rómskych rodín je to až 60%. O digitálnej nerovnosti hovorí aj vlastníctvo smartfónov. Zatiaľ čo 95% detí z bežnej majoritnej rodiny vlastní smartfón, 40% detí z chudobných rodín a až 55% z rómskych rodín smartfón nevlastnia (IVP, 2020). Na základe týchto údajov je evidentné, že chudobné deti sú v prípade vzdialeného vzdelávania oproti svojim bohatším rovesníkom v enormnej nevýhode.

Nerovnomerný prístup k digitálnym technológiám prehĺbuje tiež odlišná kvalita vybavenia, kvalita pripojenia alebo už nadobudnuté digitálne zručnosti študentov.

Pokiaľ majú študenti správne vybavenie, eLearning môže byť dokonca efektívnejší ako bežné vzdelávanie. Niektoré zdroje uvádzajú, že študent si v priemere z online vzdelávania odnesie 25-60% znalostí podľa formy online kurzov. Pri bežnej prezenčnej forme je to v priemere 8-10%. Gutierrez (2016) zároveň tvrdí, že eLearning si vyžaduje o 40-60% menej času. Online vzdelávanie totiž umožňuje študentom napredovať vlastným tempom, možný je návrat k predošlému výkladu, preskakovanie zvládnutých pasáží alebo výber z viacerých vzdelávacích konceptov (WEF, 2020d).

Prínos súčasných obmedzení proti šíreniu ochoreniu COVID-19 môže byť akcelerátorom vzdialeného vzdelávania, práce či digitálnym riešeniam v iných oblastiach. Ako hovorí známe klišé, kríza je skvelou príležitosťou na zlepšenie. Príkladom môže byť pandémia SARS, ktorou sa v Číne v roku 2003 nakazilo 8000 ľudí a takmer 800 jej podľahlo. Táto kríza naštartovala v Číne transformáciu firiem k online predaju a bola za vzostupom internetových predajcov ako Tabao (Alibaba) či JD.com (elektronika). Preto môže súčasná kríza spojená s ochorením COVID-19 prispieť k digitálnej transformácii práce a vzdelávania po celom svete (Zheng, 2020).

Darí sa nám proti vírusu?

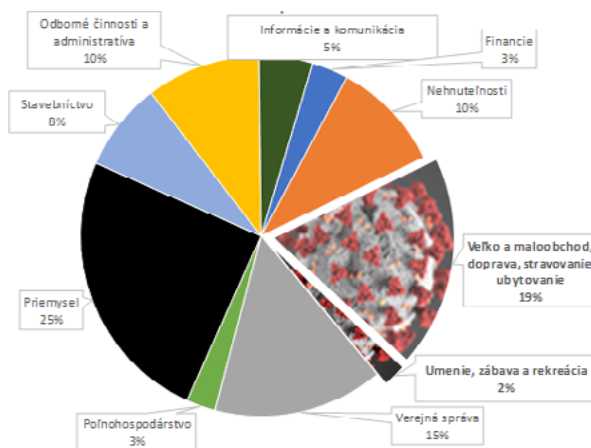
Martin Šuster
Národná banka Slovenska

Už mesiace sedíme doma na home office – ak máme to šťastie – a rozmýšľame ako pomôcť vyriešiť epidémiu. Okrem toho, samozrejme, že sedíme doma a nešírime vírus ďalej. Ekonomovia ako obvykle majú tri nápady na každých dvoch ekonómov. A keďže každý z nás má samozrejme pocit, že jeho návrhy sú tie najlepšie a ostatní sa mýlia, vzniká medzi nami pocit frustrácie z hospodárskych politik proti kríze. Kým po zdravotnej stránke sa Slovensku darí výnimočne dobre, po ekonomickej stránke budeme skôr medzi tými horšími.

Prvý hrubý pohľad

Na začiatku pandémie v marci sme – celkom prirodzene a správne – pozatvárali veľké časti ekonomiky, aby sme spomalili šírenie koronavírusu. V tom čase ešte nebolo možné vyhodnotiť ako jednotlivé protiepidemiologické opatrenia zasiahnu ekonomiku. Vedeli sme iba, že niektoré sektory budú zo svojej podstaty krízou viac zasiahnuté než iné. Graf nižšie ukazuje pridanú hodnotu na Slovensku podľa sektorov. Zoradil som ich približne podľa toho, ako sme očakávali, že budú dotknuté karanténou – najmenej asi klesnú príjmy vo verejnom sektore a najviac utrpí umenie, zábava, rekreácia, ubytovanie, stravovanie a obchod. Predpokladali sme, že kompenzačné príjmové opatrenia sú

Graf 1: Pridaná hodnota podľa sektorov v 2019 v SR

Prameň: Makroekonomická databáza NBS.

potrebné špecificky pre tieto sektory, ktoré sú karanténou najviac dotknuté. Nie pre tých skoro 80% ekonomiky, ktoré by kríze mali odolať lepšie.

Keby kríza naozaj bola najmä negatívnym ponukovým šokom, bolo by stačilo pomôcť iba tým podnikom, ktorým karanténa priamo obmedzila podnikanie. Zvyšok ekonomiky by tieto opatrenia financoval. Plošné keynesiánske fiškálne stimuly by v kríze neboli vhodné. Potrebovali sme totiž, aby zostali zatvorené bary, niektoré obchody, hotely, reštaurácie, či školy. Potrebovali sme teda, aby sa znížila ekonomická aktivita.

Prvé odhady

Prvé odhady dopadov krízy na príjmy domácností sme s kolegami zverejnili koncom marca. Ukázalo sa, že pätina slovenských domácností má finančné rezervy najviac na mesiac a polovica najviac na šesť mesiacov. Pritom v najviac postihnutých sektoroch obchodu, služieb a remesiel je to ešte horšie, 30% domácností malo rezervy najviac na mesiac a 60% na menej ako šesť mesiacov. Pomoc pre postihnuté sektory preto bola mimoriadne naliehavá.

Koncom marca sa už vo svete aj u nás začalo zvažovať, že prichádza kríza silnejšia než finančná kríza pred desiatich rokov. Väčšina makroekonomických

predikcií však hovorila o raste HDP počas roka, prípadne o miernom poklese.

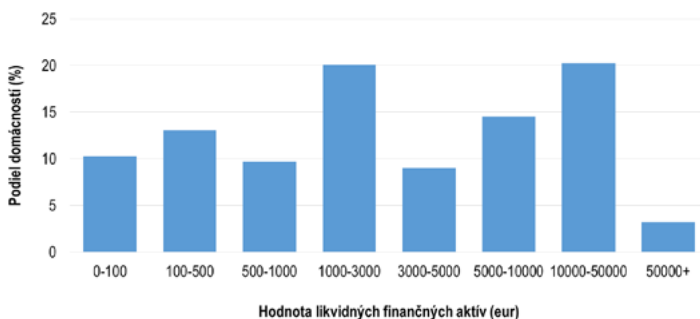
Prvé opatrenia

Kým pri zavádzaní karanténnych opatrení bolo Slovensko jednou z prvých krajín v Európe a po niektorých juhoázijských krajinách sme boli aj medzi prvými vo svete, čo sa týka ekonomických opatrení – predbehli nás krajiny, ktoré zaviedli karanténu aj týždeň či dva po nás. Zatvorenie väčšiny škôl v Bratislave bolo už 9. marca, celoslovenské zrušenie hromadných podujatí nasledovalo o deň neskôr a do konca týždňa boli uzavreté skoro všetky školy a väčšina obchodov. Avšak prvé nesmelé opatrenie na príjmovú podporu – konkrétne zvýšenie OČR a nemocenskej dávky – bolo prijaté až 25. marca a prvý balík tzv. Lex korona až 2. apríla. To už sme boli týždeň či dva pozadu za mnohými inými európskymi krajinami. Aj preto viacerí poprední ekonómovia vyzvali 6. apríla vládu, aby bola rýchlejšia a zvýšila rozsah ekonomických opatrení.

Pritom odhady dopadov krízy sa pri každej ďalšej predikcii zhoršovali. Napríklad strednodobá predikcia NBS z konca marca počítala s tromi scenármi prepadu HDP medzi 1,4 až 9,4%. Začiatkom apríla sme už pôvodne „pesimistický“ scenár poklesu o 9,4% začali pokladať za hlavný. Aktualizácia predikcie z konca apríla už počítala s medziročným prepacom medzi 5,8% a 13,5%. Podobne predikcie z konca apríla z iných krajín už bežne ukazujú dvojciferné negatívne čísla.

Rada pre rozpočtovú zodpovednosť vo svojom odhade očakáva, že celková výška vládou a

Graf 2: Rozdelenie likvidných finančných aktív domácností

Prameň: Cupák, Klacso a Šuster, 2020.

parlamentom prijatých protikrizových opatrení dosiahne 4,4% HDP, z čoho asi 60% mali byť priame dotácie alebo odpustenia daní a odvodov a asi 40% záruky na bankové úvery. Rozsah opatrení je síce nižší než v iných krajinách a prišli o niečo neskôr, ale na prvý pohľad sa zdali byť adekvátne – keďže aj epidémia koronavírusu u nás je výrazne slabšia než v iných krajinách.

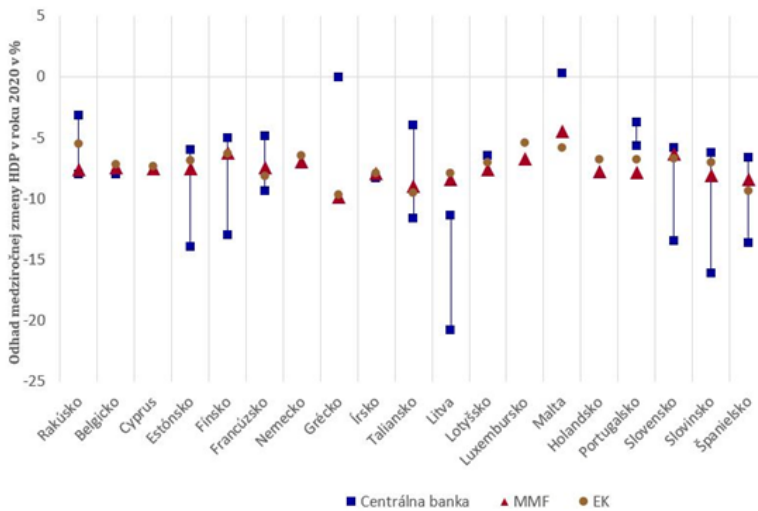
Implementácia opatrení

Pri hodnotení praktickej implementácie opatrení sa nehodí nič lepšie než už zľudovený výrok bývalého ruského premiéra Viktora Černomyrdina: „Хотели как лучше, а получилось как всегда“ (Chceli sme len to najlepšie, ale dopadlo to ako vždy). Prijatá pomoc sa často v kľúčových detailoch líšila od pôvodne oznámených opatrení. Vykonávacie predpisy boli prijímané neskoro a s chybami. V konečnom dôsledku bola pomoc administratívne náročná, žiadosti boli pre podnikateľov ťažko mätúce, a najmä ich spracovanie úradmi práce a sociálnou poisťovňou je zdĺhavé. Pomoc za marec sa vypláca až teraz v máji a odhaduje sa, že jej celkový objem je iba tretinový oproti pôvodným odhadom.

Fiškálny výhľad

Medzitým vidíme, že kríza, ktorá mala pôvodne charakter negatívneho ponukového šoku, sa stala aj klasickou dopytovou krízou. Na jednej strane je tu efekt výpadku príjmov, ktorý sa multiplikačným efektom šíri celou ekonomikou a znižuje dopyt vo všetkých sektoroch. Na druhej strane je tu navyše aj výpadok dôvery. Pretrvávajúca neistota ohľadom budúcnosti motivuje domácnosti, ktoré stále majú príjmy či rezervy, aby zbytočne nemínali a radšej si tvorili či udržiavali rezervy. Agregátny dopyt tak ďalej klesá.

A aby to nebolo málo, prichádza druhý negatívny ponukový šok – tentokrát cez globálne hodnotové reťazce. Najmä naše priemyselné podniky nie sú schopné vyrábať podľa svojich kapacít, lebo im vypadávajú kľúčoví zahraniční dodávatelia

Graf 3: Odhad zmeny reálneho HDP v roku 2020 podľa centrálnych bánk, EK a MMF

Prameň: Fabo, 2020.

– či už kvôli karanténym opatreniam vo viac postihnutých krajinách, alebo kvôli logistike.

Teraz – na konci mája – je už naša ekonomika až na malé výnimky znovu „otvorená pre biznis“. Aktivita sa však rozbieha len pomaly. Prišiel čas na plošné opatrenia, aby sme dostali ekonomiku naspäť na potenciál. Menová politika je už uvoľnená na hranici svojich možností, takže hlavnú úlohu by mala hrať fiškálna politika. Okrem cielených opatrení na pomoc podnikom a zamestnancom postihnutým karanténou by sme už mali rozbiehať staré dobré keynesiánske politiky na stimulovanie celého agregátneho dopytu.

Problém však je, že do krízy sme vošli s vládnym dlhom na hrane udržateľnosti. Už teraz sú odhady, že koncom tohto roku prekročí vládny dlh 60% HDP – kým za „rozumnú“ hranicu pre Slovensko sa považuje dlh pod 50%. Možno aj preto bola vláda pri implementácii pomoci taká prísna – na marketingovej úrovni síce boli sľuby štedré, ale na úrovni realizovaných opatrení sa poskytuje minimum. Možno vláda machiavelisticky šetrí čo najviac, lebo predpokladá, že prichádzajú veľmi ťažké časy pre verejné rozpočty. Hoci za hlavný scenár pokladám stále to, že na začiatku bol naozaj dobrý úmysel pomôcť rýchlo a štedro

a zadržlo sa to ako vždy na nedostatočnej kapacite verejnej administratívy a prirodzenom inštinkte byrokracie najprv predísť akémukoľvek zneužitiu verejných financií a až potom vyplácať pomoc.

Už teraz by sme mali spúšťať širokospektrálne stimulačné opatrenia na najbližší rok-dva a zároveň plánovať šetriace opatrenia na najbližšie desaťročie.

Ak totiž pripravíme dôveryhodný (a záväzný) plán konsolidácie, bude si naša vláda môcť požiť desať či pätnásť miliárd eur a financovať krátkodobé stimuly. Ak nebudeme mať čoskoro dobrý plán na zabezpečenie udržateľnosti verejných financií, hrozí nám, že si vláda bude len ťažko požičiavať a krátkodobé stimuly budú zase iba nesmelé.

Medzi krátkodobými stimulmi sa ponúka dočasné zníženie daní ako v roku 2020, zníženie odvodov, dotácie od centrálnej vlády pre obce (ktoré inak budú trpieť výpadkom daní), či intenzívnejšie investície do infraštruktúry. V stredno- a dlhodobom horizonte však potrebujeme vo vládnom rozpočte ušetriť cca 3-4% HDP. To by mohlo zahŕňať zrušenie dôchodkového stropu, zrušenie 13. dôchodkov ako aj všetkých 13. platov vo verejnom sektore (sudcovia, prokurátori, odstupné pre poslancov na všetkých úrovniach), redukcia niektorých častí administratívy – napr. spájanie malých obcí, zníženie počtu vysokých škôl, zníženie počtu policajtov, vzdanie sa nerealistického cieľa 2% výdavkov na armádu. Skoro isto však budú potrebné aj vyššie dane: od environmentálnych a karbónových daní, cez výrazné zvýšenie daní z nehnuteľností a iných majetkových daní, až po možné zvýšenie DPH.

Je Európa pripravená na ďalšiu krízu?¹

Lukáš Burian
KET, NHF, EUBA

V ekonomickej oblasti existujú názory, že ak centralizácia národných rozpočtov by sa nerealizovala (to je aj prípad EMÚ), mala by sa fiškálna politika na národnej úrovni využívať flexibilnejším spôsobom. To znamená, že v prípade pôsobenia negatívneho šoku by mala existovať možnosť zvýšiť rozpočtový deficit cez zabudované rozpočtové stabilizátory (pokles vládnych príjmov, zvýšenie sociálnych výdavkov). Z uvedeného vyplýva, že národným fiškálnym politikám by mala byť ponechaná určitá úroveň autonómie, pretože členské krajiny menovej únie strácajú nástroj hospodárskej politiky, ktorým je menový kurz. Otázne však zostáva, do akej miery môžu vlády vytvoriť rozpočtový deficit na absorpciu negatívnych šokov bez toho, aby to viedlo k neutržateľnosti týchto deficitov.

Použitie fiškálnej politiky pri vyrovnávaní negatívnych šokov nemôže byť dlhodobou udržateľné. Skúsenosti krajín poukazujú na skutočnosť, že veľké rozpočtové deficity vedú rýchlo k neutržateľnej dynamike dlhu, ktorú krajiny len veľmi ťažko zastavujú a stabilizujú. (Muchová, 2010).

Konvergenčné kritériá sú definované v Maastrichtskej zmluve. Článok 104 Zmluvy upravuje postup pri nadmernom deficite. Podľa článku 104, ods. 2 a 3 zmluvy vypracuje Európska komisia Správu, ak členský štát EÚ nespĺní požiadavky dodržiavanie rozpočtovej disciplíny, a to najmä ak:

1. Pomer plánovaného alebo skutočného deficitu verejných financií k hrubému domácejmu produktu prekračuje referenčnú hodnotu (stanovenú v Protokole o postupe pri nadmernom deficite ako 3% HDP), okrem prípadov:

- buď pomer podstatne a nepretržite klesal a dosiahol úroveň, ktorá sa blíži referenčnej hodnote, alebo
- prekročenie nad referenčnú hodnotu len

výnimočné a dočasné a pomer zostáva blízko referenčnej hodnoty.

2. Pomer vládneho dlhu k hrubému domácejmu produktu prekračuje referenčnú hodnotu (stanovenú v Protokole o postupe pri nadmernom deficite ako 60% HDP), pokiaľ sa tento pomer dostatočne znižuje a vyhovujúcim tempom sa približuje k referenčnej hodnote.

Analýzou daných fiškálnych kritérií sa zaoberali napr. Blanchard (1985) a Wyplosz (1991), ktorí prostredníctvom dynamických modelov skúmali udržateľnú veľkosť dlhu verejného sektora. Relatívna výška dlhu v príslušnom roku vychádza z výšky dlhu v roku predchádzajúcom a ďalej je priamo úmerná výške úrokovej sadzby, ktorá je z dlhu platená, a nepriamo úmerná rastu (či poklesu) HDP v bežných cenách.

Súčasný vývoj v Európskej menovej únii ukazuje, že bez dlhodobou udržateľného verejného hospodárenia zúčastnených krajín je existencia a fungovanie jednotnej meny ohrozené. Východiskom zo súčasných problémov EMU už nemôže byť iba trvanie na dohodnutých pravidlách, hoci, ak by nastavené pravidlá sa dodržiavali v minulosti, mohli by byť súčasne fiškálne problémy menej dramatické. Už v rámci pôvodného i revidovaného Paktu stability a rastu bolo možné vyvinúť dostatočne silný preventívny tlak na Grécko, ktorý by odradil

¹ Tento príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0356/19 "Makroekonomické a mikroekonomické aspekty zadlžovania sa krajín a ekonomických subjektov v Európskej únii"

politiky od ďalšieho zadlžovania. Grécko pritom rozpočtová kritériá systematicky porušuje od roku 2000 bez sankcií. To, čo je možné sledovať v Grécku, je zrejme len vrcholok ľadovca. Ďalšie krajiny ako Španielsko, Portugalsko, Taliansko má problémy nielen s dlhmi, ale tiež so stratou dôvery a konkurencieschopnosti.

K udržaniu fungovania a stability Európskej menovej únie sa pripravuje rad opatrení:

- Zosilnenie koordinácia hospodárskych politík, zavedenie predbežnej kontroly vnútroštátnych rozpočtov na úrovni EÚ a zároveň skutočné uplatňovanie vymáhateľnosti plnenia fiškálnych pravidiel. Súčasný Pakt stability a rastu obsahuje sankcie a postihy, členské štáty však na ich použitie nikdy nepristúpili.
- Ďalším krokom by malo byť posilnenie právomocí agentúry EÚ spracúvajúci štatistické údaje - Eurostatu. Ten doteraz pri analyzovaní hospodárení členských štátov mohol vychádzať len z údajov poskytnutých práve nimi, pričom údaje od niektorých štátov boli len veľmi málo spoľahlivé.

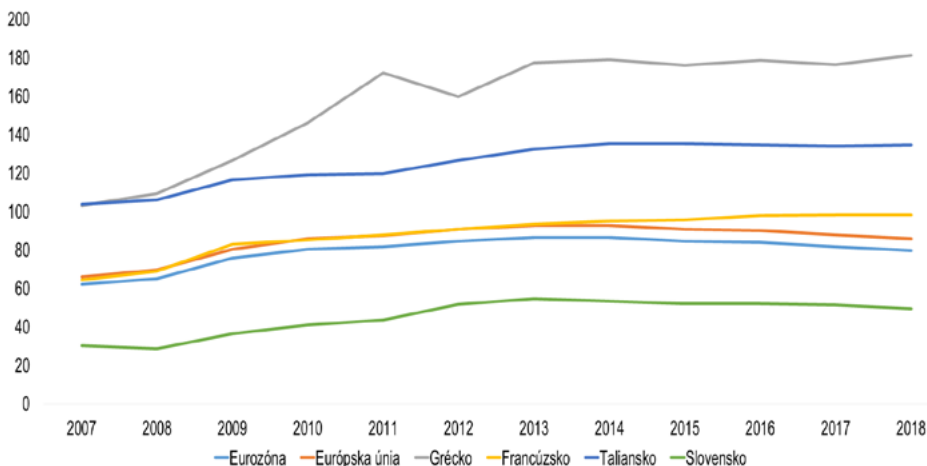
Európska menová únia spojila veľmi heterogénne krajiny, ako z pohľadu hospodárskeho vývoja, tak z hľadiska prístupu krajín k dodržiavaniu nastavených pravidiel. Náklady potrebné na stabilizáciu súčasného stavu eurozóny budú veľmi vysoké. Pokiaľ má Európska menová únia naďalej zostať lukratívnou a atraktívnym

projektom pre zúčastnené i budúcich členov, musí prínosy plynúce z participácie na tomto projekte prevýšiť náklady členstva v eurozóne. Nezostáva než dúfať, že budúce prínosy budú schopné túto podmienku úspešnej európskej integrácie splniť.

Na grafe č. 1 a 2 vidíme, že počas poslednej dlhovej krízy sa úroveň verejného dlhu zhoršila v krajinách eurozóny a zavádzanie opatrení na zmiernenie dopadov krízy, ktoré zhoršili hospodárenie jednotlivých štátov. Krajiny prijímali opatrenia vo forme fiškálnej expanzie, čo malo za následok zhoršenie salda štátneho rozpočtu. Na grafe č. 2 je tiež vidieť, že Grécko v posledných rokoch dosahuje pozitívne saldo štátneho rozpočtu, ale jeho dlh vyjadrený ako % podiel HDP (graf č. 1) stále rastie. Ako už sme vysvetľovali použitie fiškálnej politiky pri vyrovnávaní negatívnych šokov nemôže byť dlhodobou udržateľné.

Vznik eurozóny odsunul na bok otázku fiškálnej únie, predchádzajúca kríza však znovu otvorila túto debatu. Z troch klasických funkcií fiškálnej politiky - poskytovanie verejných statkov, prerozdelenie a stabilizácia - iba tá posledná poskytuje jasné odôvodnenie pre fiškálnu politiku na úrovni eurozóny. Neudržateľná fiškálna politika v jednom členskom štáte môže destabilizovať celú eurozónu a národné politiky môžu mať priamy a nepriamy efekt na dopytovú infláciu na nadnárodnej úrovni. Politika „každý sám za seba“ je v tomto prípade neúčinná.

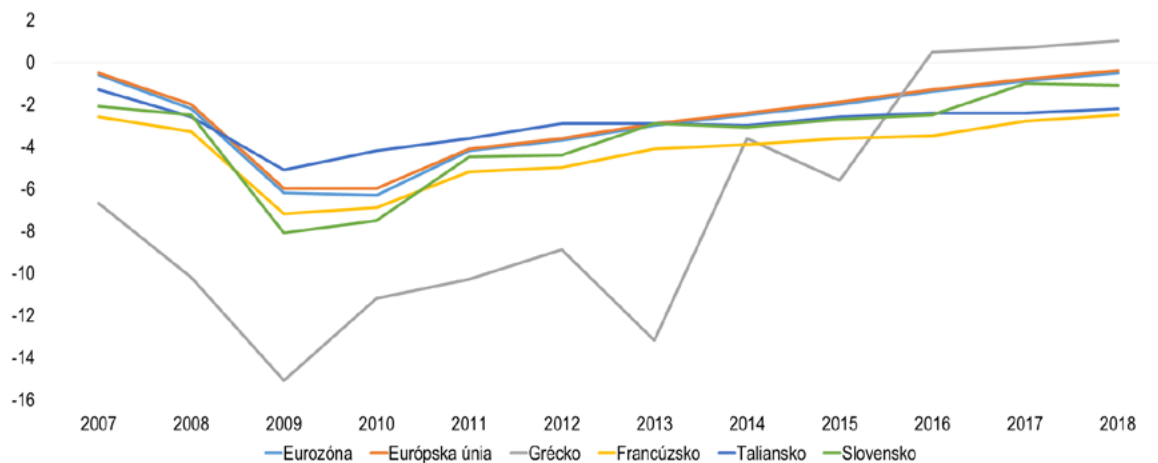
Graf 1: Úroveň vládneho dlhu (% podiel k HDP)

Eurozóna preto potrebuje nástroje, ktorými by mohla riešiť výnimkové situácie a nové výzvy ako napríklad spoločenské a ekonomické dopady pandémie COVID-19.

Prameň: Eurostat, vlastné spracovanie.

Graf 2: Skutočný deficit verejných financií (% podiel k HDP)

Prameň: Eurostat, vlastné spracovanie.

Prichádza súmrak globalizácie?¹

Elena Fífeková
KHP, NHF, EUBA

Rast svetového hospodárstva bol v ostatnom polstoročí do veľkej miery pripisovaný vplyvu globalizácie a jej segmentom. Avšak spomaľovanie ekonomického rastu v novom miléniu najmä vo vyspelých ekonomikách vyvoláva obavy, že prorastové pôsobenie globalizácie sa postupne vyčerpáva, slabne, že sa mení charakter jej pôsobenia. Ekonomický vývoj naznačuje, že podoba ekonomickej globalizácie, vnímaná ako fenomén, ktorý bol prospešný pre všetkých, končí. Upadajúci ekonomický dynamizmus oživuje úvahy o formovaní sveta, v ktorom globalizácia nemusí hrať rozhodujúcu úlohu a rastové impulzy budú pôsobiť hlavne zvnútra národných ekonomík. Paradigmy deglobalizácie, regionalizácie začínajú postupne nadobúdať reálne kontúry. Pandémia Covid-19 uvedené tendencie umocňuje.

Keď sa globalizácia stala skutočne globálnou

Druhá polovica minulého storočia bola obdobím prudkého rozvoja globalizácie, priniesla nebyvalé zrýchlenie liberalizácie medzinárodného pohybu tovarov, kapitálu, vedecko-technických poznatkov, zvýšila previazanosť výrobných faktorov pochádzajúcich z rôznych krajín a regiónov, postupne prenikla do všetkých oblastí a sfér spoločnosti, vtiahla do svojho področia krajiny, firmy, občanov. Svet prestal byť miestom, v ktorom národné ekonomiky boli sebestačnými subjektami, izolovanými prekážkami obchodu a investícií, oddelené časovými pásmami, vzdialenosťou a odlišnou kultúrou. Transformácia národných ekonomík do svetového hospodárstva prispela k vytvoreniu novej globálnej ekonomickej štruktúry, zmenila charakter a fungovanie svetovej ekonomiky, poskytla ekonomikám a ľuďom nové príležitosti. Globalizácia sa stala súčasťou každodenného života.

Rýchlosť a kvalita globalizačných procesov bola podmienená hlavne rozvojom informačných a komunikačných technológií, priam revolučným poklesom jednotkových nákladov na námornú dopravu (od roku 1980 do roku 1990 sa znížili zhruba o 70 %), spoľahlivosťou leteckej

dopravy, nárastom tzv. expresných služieb a následným zrýchlením a spružnením prepravy komponentov, rastúcou intenzitou výskumu a vývoja, zvyšujúcou sa kvalitou komunikácie a spracovania informácií a v neposlednom rade aj rozširujúcou sa digitalizáciou. Znižovanie bariér pohybu tovarov, služieb, kapitálu a práce bolo podporené realizáciou mnohostranných liberalizačných dohôd, odstránením ochranných protekcionistických prekážok, odbúraním regulačných obmedzení a limitov, zredukovaním reštrikcií pre zahraničné investície, znížením colných sadzieb na výrobky a komponenty.

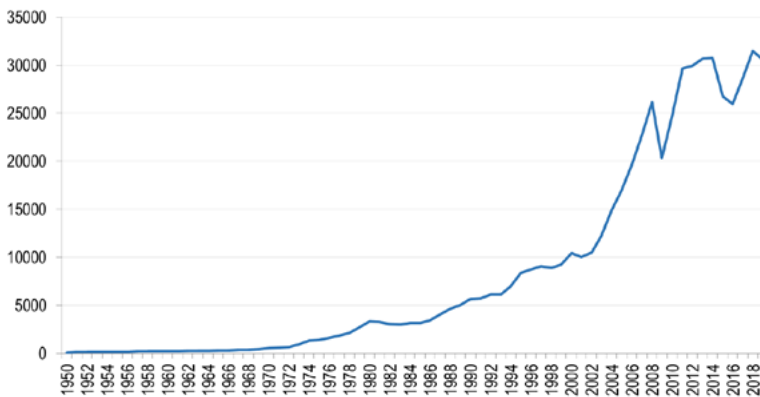
Svetový obchod prudko rástol predovšetkým v rokoch 1980 až 2010, priemerné tempo rastu svetového obchodu presiahlo úroveň 7,4 %. Medzinárodný obchod sa stal globálnym. K poklesu a rozkolísanosti svetového obchodu prišlo až následkom finančnej krízy (graf 1).

Rovnako dynamický, dokonca ešte výraznejší ako rast svetového obchodu, bol rast priamych zahraničných investícií. V rokoch 1980-2018 sa zásoba prijatých priamych zahraničných investícií zvýšila takmer 46 krát (z 0,7 bilióna na súčasných vyše 32 biliónov USD). Prijemcami priamych zahraničných investícií boli predovšetkým rozvojové krajiny (graf 2).

Rýchlosť a rozsah uvedených procesov ovplyvnili

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu APVV-15-0765 „Inequality and Economic Growth“.

Graf 1: Vývoj svetového obchodu v rokoch 1950-2019 (v %, rok 1950 = 100 %)

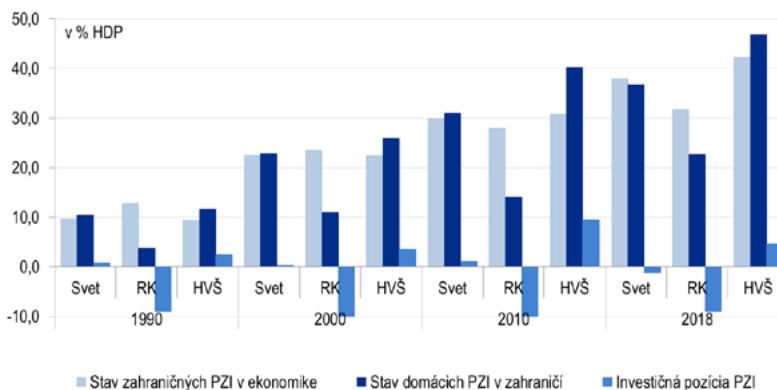

Prameň: UNCTAD, vlastný výpočet.

tak globalizáciu trhov, ako aj globalizáciu výroby (ilustračný obrázok). V rámci *globalizácie trhov* došlo k spojeniu historických odlišných, samostatných, od seba oddelených národných trhov do globálneho trhu. Globálny obchod sa rozvíjal rýchlejšie ako svetová produkcia. Dnes firmy ponúkajú svoje produkty na celom svete (technológie umožňujú aj malým a stredným podnikom pôsobiť na globálnom trhu napr. predajom cez internet). Na miestnych troch operujú zahraniční producenti, vkus a preferencie spotrebiteľov konvergujú na globálne normy. Firmy sa stali sprostredkovateľmi a príjemcami výhod, ktoré z globálnych noriem plynú. Umožňuje im to ponúkať rovnaké produkty po celom svete, homogenizovať ponuku. Vznikol globálny zákazník, globálny spotrebiteľ.

V oblasti finančných trhov globalizácia zvýšila

Graf 2: Zásoba a investičná pozícia PZI vo svete (v % HDP)

Prameň: UNCTAD, vlastný výpočet.

Poznámky: HVŠ – hospodársky vyspelé štáty, RK – rozvojové krajiny.

prepojenosť ekonomík a ich zraniteľnosť. Transfer finančného kapitálu niekoľkonásobne prevýšil objem obchodovateľných tovarov. Globalizácia finančných prispela k rozvoju trhu s aktívami, viedla k nižším úrokovým sadzbám. Trhy sa otvorili aj voľnému pohybu špekulatívneho kapitálu, čím sa ekonomiky stali zraniteľnejšími. Trh práce je najmenej globalizovaným trhom. Liberalizácia

pohybu pracovnej sily je hlavne v segmente vysokokvalifikovanej pracovnej sily. Vo všeobecnosti globalizácia pracovného trhu prispela k pomalšiemu rastu miezd, čo následne ovplyvnilo pokles cien tovarov a služieb a ich globálnu dostupnosť.

Globalizácia výroby priniesla hlbšie štruktúrovanie delby práce, stieranie rozdielov medzi formami delby práce v rámci štátnych celkov a medzi nimi, vytvorila podmienky pre úplne nové formy organizácie firiem na trvalom alebo dočasnom základe. Fragmentácia hodnotového reťazca umožnila nadnárodným spoločnostiam stále viac sa zapájať do medzinárodných produkčných sietí, outsourcovať služby z priemyselných podnikov do samostatných subjektov, presúvať produkčné bloky do krajín, ktoré majú komparatívne výhody v tom ktorom type aktivity. Výroby a pracovné

miesta sú offshorované z materských krajín do zahraničia, spravidla do krajín, kde sú nižšie pracovné náklady, resp. slabšia environmentálna regulácia. Tým, že firmy vyrábajú pre zákazníkov po celom svete realizujú úspory z rozsahu, čo umožňuje ich rozvoj. Pokrokové technológie, ktoré priniesli PZI, zvýšili ekonomický rast v hostiteľskej ekonomike.

Globalizácia tak v

konečnom dôsledku významnou mierou pozitívne ovplyvnila ekonomický rast jednak priamo a jednak tým, že akcelerovala ďalšie faktory rastu, podnietila šírenie nových technológií a pomohla zvýšiť produktivitu.

Od 70. rokov minulého storočia sa globalizácia stala skutočne globálnou; možno ju považovať za kľúčovú hnaciu silu hospodárskeho rastu. Od roku 1970 po súčasnosť sa svetový reálny HDP zvýšil 4,3 krát (v cenách roku 2010), čo predstavuje nárast takmer o 1,3 bilióna USD ročne a priemerné tempo rastu v mierne presiahlo 3 % (tabuľka 1).

V priebehu celého obdobia najrýchlejšie rástli rozvojové krajiny, ktorých priemerné tempo rastu HDP bolo o viac ako 1,8 p.b. vyššie ako priemerné tempo rastu svetového HDP a o 2,8 p.b. vyššie ako v rozvinutých krajinách. V porovnaní s rokom 1970 sa objem svetového reálneho HDP zvýšil 4,3krát, v rozvojových krajinách 9,6 krát a v rozvinutých krajinách iba 3,3 krát. Z regionálneho pohľadu rástla najrýchlejšie Ázia, ktorej priemerné tempo rastu reálneho HDP presiahlo za uplynulých takmer 50 rokov 4,6 %, pričom v krajinách juhovýchodnej Ázie priemerné tempo rastu dosiahlo 13,8 %.

„Prvých desať rokov nového milénia prinieslo vyspelým ekonomikám hlboké sklamanie“ (King, 2013: *When the Money Runs Out: The End of western Affluence*). Hospodársky rast rozvinutých ekonomik sa v uvedenom období znížil o 1,1 p. b., ich priemerný rast dosiahol iba 1,5 % a bol od 70. rokov najnižší. Ostatné roky priniesli mierne zlepšenie rastovej dynamiky, ale ekonomický rast sa na predmiléniovú úroveň nevrátil.

Dôvodov spomalenia ekonomického rastu vyspelých ekonomik bolo a je viacero. Na jednej strane sa vplyv technologického impulzu „novej ekonomiky“ postupne znižoval, pričom na druhej strane prorastový efekt digitálnej ekonomiky nebol ešte dostatočne silný nato, aby

Tabuľka 1: Priemerný rast HDP v rokoch 1970-2018 (USD, ceny roku 2010)

	1970-2018	1971-1980	1981-1990	1991-2000	2001-2010	2011-2018
Svet	3,10	3,92	3,13	2,79	2,82	2,79
Rozvojové krajiny	4,82	5,72	3,22	4,75	5,77	4,62
Hospodársky vyspelé štáty	2,50	3,42	3,03	2,61	1,50	1,79

Prameň: UNCTAD, National accounts Database., 2020, vlastný výpočet.

vyvážil klesajúce prínosy „novej ekonomiky“. Ďalším vážnym problémom je vysoká zadlženosť vyspelých ekonomik, ktorá v mnohých krajinách výrazne limituje možné rastové impulzy.

Samodeštrukcia globálneho modelu

Napriek skutočnosti, že deglobalizačné tendencie historicky nie sú ničím výnimočným, v ostatných rokoch nadobúdajú stále viac na sile a objavujú sa naprieč krajinami sveta. Spomaľujúci sa ekonomický rast a znižujúca sa dynamika medzinárodného obchodu podporujú názory, že globalizácia má svoj „zlatý vek“ za sebou. Realitou sa stávajú snahy o znižovanie vzájomnej závislosti jednotlivých štátov a ich subjektov, a taktiež znižovanie intenzity integračných procesov.

Postupne sa potreba dynamizácie globalizačných procesov sa preklápa do ich odmietania. Zástancovia deglobalizácie upozorňujú, že globálnym procesom dominuje iba kapitál a ekonomická racionalita. Spochybňujú pravidlá svetového obchodu, ktoré neplatia pre všetkých rovnako (v súčasnej podobe vyhovujú najmä ekonomicky silným subjektom). Považujú tvorbu globálnych pravidiel za škodlivú, pretože potiera osobitosti krajín a národov, ničí ich schopnosť zostať sebestačnými a posilňuje ekonomickú závislosť. Navrhujú, aby sa obchod neuskutočňoval na úkor miestnych a národných hospodárstiev a rozmanitosti ich výrobkov, či už poľnohospodárskych alebo priemyselných. Uprednostňujú princíp subsidiarity pred globálnou úrovňou, zvyrazňujú potreby národov, spoločností, kultúr. Výhrady voči globalizácii zaznievajú tak zo strany rozvíjajúcich sa ekonomik, ako aj zo strany vyspelých štátov.

Zo strany vyspelých krajín obavy zo zvýšeného vplyvu globalizácie začali silnieť už na začiatku milénia v súvislosti so zrútením internetových spoločností (dot-com kríza) a v súvislosti s teroristickými útokmi z roku 2001. Intenzitu však nadobudli až po finančnej kríze z konca predchádzajúcej dekády. Kríza bola okrem iného spájaná s takmer nekontrolovateľnými transfermi finančného kapitálu (boli niekoľkonásobne vyššie ako objem obchodovateľného tovaru), čo umožnilo rýchly prenos náklady na finančných trhoch medzi krajinami.

Deglobalizačný vplyv bol citeľný najmä v oblasti medzinárodného pohybu kapitálu. Došlo k zastaveniu medzinárodných tokov kapitálu, zmrazeniu finančných trhov, svetový obchod začal tlmieť zvyšujúci sa protekcionizmus. Uprednostňované boli domáce projekty, domáce investície. Prijímali sa rôzne opatrenia na presun kapitálu, výrobu a pracovných miest späť do vyspelých krajín (reshoring).

Svet sa postupne posúva od globálnej k lokálnej, resp. regionálnej ekonomike, globalizácia dosiahla svoje maximum, nemá možnosť ďalej sa rozširovať, narazila na svoje hranice, konkurenčný boj ekonomicky najsilnejších krajín a nadnárodných korporácií o získanie dominantného postavenia robí svet nestabilným, zvyšuje hrozbu globálnych a lokálnych konfliktov (Zelený, 2015).

Zhmotnenie deglobalizačných predstáv nadobudlo reálne kontúry nástupom novej administratívy v USA (rok 2016). Téza „Amerika na prvom mieste“ signalizovala uplatňovanie jednostrannej politiky Spojených štátov, nadradovala národnostné záujmy USA nad medzinárodné dohody a záväzky. Došlo k spochybňovaniu pravidiel medzinárodného obchodu („vinou nevýhodných obchodných dohôd prichádza Amerika o pracovné miesta“), odmietaniu multilaterálnych dohôd (napr. odstúpenie od klimatickej dohody, spochybnenie integračných zámerov transatlantického partnerstva atď.). V snahe riešiť obchodný deficit, sú prijímané antiimportné opatrenia smerujúce na ochranu vlastných výrobcov, dochádza k zvyšovaniu ciel na tie tovary dovážané do USA, ktorých domáca výroba môže byť ohrozovaná zahraničnými dovozmi. Reštriktívne opatrenia sa taktiež týkajú presunu výroby z USA do zahraničia. Ekonomická sloboda, ako základný predpoklad globalizácie, je stále viac porušovaná regulačnými opatreniami, rôznymi formami predpisov, zákazov a nariadení.

Záujmy globálnych hráčov prevracajú globalizáciu naruby. Sú motivované hlavne zo strany Spojených štátov a Číny snahou o udržanie, prípadne získanie hospodárskej dominancie a moci. Posilňovanie politického a ekonomického vplyvu Číny považujú Spojené štáty, ktorých ekonomická sila bola dlhodobo nespochybniteľná, za ohrozenie. Za úspechom Číny vidia vo veľkej miere rozvoj globalizácie,

ktorú Čína dokázala využiť vo svoj prospech. Svojim veľkým trhom, nízkymi mzdovými nákladmi a postupne aj technologickou vyspelosťou prilákala zahraničných investorov (spočiatku substituovali nedostatok domácich zdrojov a kapacít), otvorila svoju ekonomiku, následne expandovala na zahraničné trhy, podhodnotením meny zvýšila svoju nákladovú konkurenčnú schopnosť (spočiatku v segmente pracovne náročnej produkcie, v súčasnosti aj v segmente technologicky náročných produktov). Stala sa domovom mnohých veľkých svetových bánk, členom WTO. Vysoké domáce úspory umožnili čínsku úverovú expanziu a vysokú mieru investícií v zahraničí. Vďaka tomu v súčasnom období Čína kontroluje väčšinu svetových zásob drahých kovov, ktoré sú nenahraditeľné vo výrobe mnohých druhov tovarov. Čína je predovšetkým prijímateľom globálnych výhod, avšak pravidlá voľného obchodu nedodrížava v plnom rozsahu a to aj napriek svojmu členstvu vo WTO. Obchod nemá plne liberalizovaný, nepostupuje vždy korektne voči ostatným partnerom, porušuje pravidlá hospodárskej súťaže vo viacerých oblastiach. V konečnom dôsledku posilňovanie pozície Číny ako globálneho hráča, vyvoláva kontroverzie voči globalizácii samotnej a zintenzívňuje snahy tlmieť rozvoj globalizačných procesov.

Covidová rana do chrbta globalizácie

Súčasná pandémia, spôsobená nekontrolovateľným šírením koronavírusu, ochromila všetky formy „fyzickej“ globalizácie. Obmedzila všetky druhy medzinárodnej dopravy, utlmený je globálny cestový ruch, medzinárodný obchod je výrazne limitovaný. Obavy zo šírenia vírusu donútili mnohé krajiny prijať rozsiahle opatrenia, zamerané na rôzne formy sociálnej izolácie, zatvorili sa hranice, obmedzila, prípadne sa zastavila výroba v mnohých podnikoch, chod spoločnosti a ekonomiky sa utlmil (lockdown).

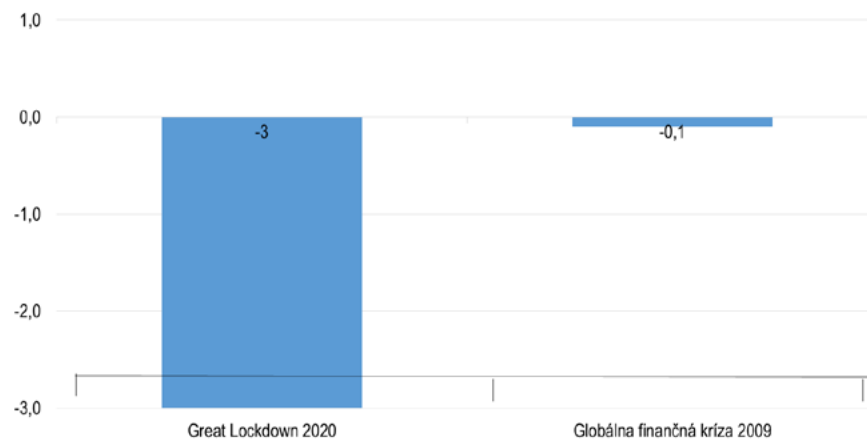
Po teroristických útokoch z 11. septembra 2001 a páde Lehman Brothers v septembri 2008 (vyvolal finančnú a hospodársku krízu) predstavuje tzv. „koronavírusová kríza“ ďalší šok pre vývoj globálnej ekonomiky v tomto storočí. Pandemická kríza má iný charakter, ako štandardné ekonomické krízy. Je spôsobená šokom tak na strane ponuky, ako aj dopytu.

Ponuková strana ekonomík je ovplyvnená poklesom produkčnej kapacity, spomalením, resp. zastavením výroby v mnohých prevádzkach, logistických problémov – meškania, resp. nedodania komponentov pre výrobné spoločnosti, problémov v pohybe pracovnej sily v dôsledku uzatvorenia hraníc a mnohých ďalších opatrení. Postihnuté sú celé segmenty mnohých odvetví. Podľa spoločnosti McKinsey pandémie bude mať dosah na zánik 59 miliónov pracovných miest vo svete, preto sa tvorba domácich pracovných miest stane prioritou. Prepojenie dopytovo-ponukového šoku predstavuje možné nebezpečenstvo finančnej krízy.

Medzinárodný menový fond (MMF) predpokladá najprudší ekonomický pokles svetového reálneho HDP (- 3 % v roku 2020), ktorý bude oveľa horší ako v prípade globálnej finančnej krízy z roku 2009 (graf 3). Kumulatívna strata svetového HDP v dôsledku pandemickej krízy by mohla v rokoch 2020 a 2021 predstavovať zhuba 9 biliónov dolárov (MMF, World Economic Outlook, apríl 2020).

Hĺbka prepadu je spôsobená reťazením a prepletením zdravotných a finančných problémov, kolapsom cien surovín, rastúcou neistotou medzi globálnymi aktérmi, neistotou ohľadne dĺžky a rozsahu trvania krízy, rozsiahlymi protipandemickými opatreniami a taktiež neistotou ohľadne možného ekonomického vývoja v budúcnosti. Podľa predpokladu MMF (World Economic Outlook, April 2020) dôjde v roku 2020 k poklesu ekonomickej výkonnosti vo

Graf 3: Zníženie globálneho HDP – porovnanie dvoch depresí (medziročné zmeny reálneho HDP v %)

Prameň: MMF, World Economic Outlook, apríl 2020.

viac ako 170 krajinách sveta. Výraznejší pokles reálneho HDP očakáva vo vyspelých ekonomikách (-6,1 %), v prípade rozvíjajúcich sa ekonomík (bez Číny) by sa mal pokles pohybovať na úrovni -1,0 % až -2,2 %. Predpoveď Ázijskej rozvojovej banky (2020) uvádza, že v dôsledku paralýzy ekonomickej aktivity spojenej s koronavírusom by mohla globálna ekonomika prísť o 5,8 až 8,8 bilióna dolárov (takmer 5,4 bilióna eur až 8,2 biliónov eur), čo predstavuje 6,4 % až 9,7 % svetového HDP (dolná hranica počíta s tri mesiace trvajúcimi reštrikciami, horná hranica predpokladá šesťmesačné obmedzenie pohybu a podnikania).

Pandémia v plnom rozsahu odhalila vysokú mieru ekonomickej závislosti, spojenú s procesmi globalizácie, najmä outsourcingom a offshoringom. Ekonomické prepojenie a závislosť krajín a firiem začal byť vnímané ako problém. Kolaps ekonomík krajín postihnutých pandemiou odkryl zraniteľnosť medzinárodných produkčných sietí, došlo k prerušeniu globálnych hodnotových reťazcov. Komparatívna výhoda fragmentácie hodnotového reťazca sa stala nevýhodou. Vysoký rozptyl globálnych dodávateľských reťazcov v súčasnom období pôsobí retardačne, pretože mnoho výrob v krajinách koncových užívateľov je zastavených v dôsledku nedodania potrebných komponentov z iných krajín. Organizácia globálnych dodávateľských reťazcov nebola pripravená na možnosť ich prerušenia. Skúsenosti dnešnej doby zatlačujú do úzadia hľadanie dodávateľov komponentov s najnižšími výrobnými nákladmi a najvyššou kvalitou, do

popredia sa dostáva istota ich dodania. Posun smerom k lokalizovanejšiemu prístupu má zabezpečiť zo strany koncového užívateľa lepšiu kontrolu nad obchodnými praktikami dodávateľských reťazcov, spružniť ich činnosť a zabezpečiť dodávky aj v neočakávaných situáciách, akými súčasná kríza bezpochyby je.

Zároveň mnohé nadnárodné spoločnosti zvažujú repatriovať časť svojich výrobných kapacít do materských krajín. (Ortega, 2020² uvádza, že podľa správy Bank of America až 80% ňou skúmaných nadnárodných spoločností plánuje repatriovať časť svojej výroby).

Najmä v USA, Japonsku, ale aj vo viacerých krajinách EÚ, sa pomerne hlasno sa komunikuje potreba znižovať ekonomickú závislosť od Číny, zmešovať rozsah svojich ekonomických aktivít v krajine (do Číny boli premiestnené mnohé výroby z uvedených krajín, Čína je v súčasnom období okrem textilu, hračiek, elektroniky a ďalších produktov taktiež rozhodujúcim výrobcom a dodávateľom zdravotníckych ochranných prostriedkov a liekov, hlavne generických). EÚ zvažuje po vzore USA väčšiu ochranu svojich strategických sektorov, podnikov so strategickým know-how a kontrolu prieniku nových technológií z Číny na európsky trh. Japonská vláda oznámila podporu pre japonské firmy, ktoré presunú svoje dodávateľské reťazce z Číny, či už do iných krajín juhovýchodnej Ázie s nízkymi nákladmi alebo späť do Japonska.

Kríza spôsobená pandémiou Covid-19 potápa aj ďalšiu vitálnu oblasť globálnej ekonomiky – svetový obchod. Limituje rozvoj medzinárodnej prepravy, zvyšuje ceny dopravných služieb. Spomaľovanie svetového obchodu však nie je iba dôsledkom súčasnej pandémie, vidieť ho už v minulých rokoch. Dôvodom sú obchodné praktiky rozhodujúcich globálnych aktérov. Čína dlhodobo pristupuje k medzinárodnému obchodu veľmi selektívne, razí politiku rozvoja sebestačnosti, znižuje objem dovozov, avšak uplatňuje veľmi prepracovanú proexportnú politiku. Čínske obchodné a menové praktiky vyvolali v ostatných rokoch odvetnú reakciu zo strany USA v podobe reštrikcií na obchod s technologickými produktami a zavedenia ciel na dovozy z Číny. Avšak vplyv pandémie na pokles svetového obchodu sa javí ako bezprecedentný. MMF predpovedá zníženie objemu svetového obchodu v tomto roku o 11% (MMF, World Economic Outlook, April 2020), Svetová obchodná organizácia odhaduje vo svojom optimistickom scenári jeho zníženie o 13% a v pesimistickom scenári až o 32 % (WTO, Trade Statistic and Outlook, April 2020).

* * * * *

Rastúca obchodná neistota, zníženie objemu svetového obchodu, rastúce náklady prerozdelenia, pokles zahraničných investícií a globálnych finančných tokov v súčasnom období naznačujú, že globalizácia sa oslabuje vo všetkých dimenziách. Pozornosť vlád sa sústreďuje na problémy domácich ekonomík, začína sa presadzovať politika sebestačnosti, zmešuje sa ochota riešiť globálne problémy, identifikujú sa systémové riziká globalizácie, zvyšuje sa ekonomický nacionalizmus. Zúžuje sa priestor pre jej fyzické formy globalizácie, jej ťažisko sa presúva viac do digitálnej online podoby. Globalizácia v svojej súčasnej podobe sa dostáva pod silný tlak, jej osud bude závisieť do veľkej miery od toho, ako hlboko v dôsledku pandémie svetové hospodárstvo klesne.

Hlavná kritika globalizácie nie je adresovaná globalizácii ako takej, ale jej organizácii a riadeniu, charakteru medzinárodným obchodným zmlúv, spôsobu akým je najmä ekonomicky menej vyspelým krajinám vnucovaná (Stiglitz, 2002: Globalization and Its Discontents). Možno sa realitou stane koncept O'Sullivanova (The Levelling: What's Next After Globalization, 2019), ktorý vychádza z predpokladu, že éra globalizácie, tak ako ju poznáme, je už za nami a preto je potrebné obrátiť pozornosť na vznikajúci multipolárny svet, ktorému budú dominovať najmenej tri veľké regióny: Amerika, Európska únia a Ázia zameraná na Čínu, ktoré budú stále viac využívať veľmi odlišné prístupy k hospodárskej politike, slobode, vedeniu vojen, technológiám a spoločnosti. Stredné krajiny, ako Rusko, Veľká Británia, Austrália a Japonsko v snahe nájsť svoje miesto vo svete, budú sa vytvárať nové koalície malých vyspelých štátov. Predpokladá taktiež oslabenie úlohy medzinárodných inštitúcií.

Je však potrebné zdôrazniť, že deglobalizácia nepotiera globalizáciu ako takú, jej cieľom nie je ústup od globálnej ekonomiky, ale snaha nájsť a uviesť do života proces reštrukturalizácie svetového hospodárskeho a politického systému, ktorý posilní úlohu a postavenie národných štátov, ich národov, kultúr a ekosystémov.

² Ortega, A. 2020. The Deglobalization Virus? Dostupné na: <https://www.theglobalist.com/coronavirus-covid19-pandemic-globalization-deglobalization-globalism/>

Využívanie poznatkov behaviorálnych vied počas COVID-19 pandémie

Martina Fehérová

KF, NHF, EUBA; Tím behaviorálnej a experimentálnej ekonómie (BEET, IZP)

Pandémia COVID-19 predstavuje obrovskú globálnu zdravotnú krízu. Pre zmiernenie dopadov krízy sú potrebné rozsiahle zmeny v správaní, čo pre jednotlivcov vyvoláva značné psychologické zaťaženie. Poznatky z behaviorálnych vied sú preto viac ako potrebné pre pomoc pri zosúladení ľudského správania s odporúčaniami epidemiológov a odborníkov v oblasti verejného zdravia. Opatrenia jednotlivých krajín sa zamerali na zásady, ktoré spomaľujú šírenie vírusu: časté umývanie rúk, zníženie dotyku tváre, nosenie rúšok a dodržiavanie odstupu od ostatných. Tento článok sumarizuje vybrané behaviorálne poznatky, ktoré slúžia pre lepšie pochopenie toho, ako zvládať situáciu počas pandémie COVID-19.

Ľudia vo všeobecnosti reagujú na hrozby a riziká oveľa citlivejšie počas obdobia neistoty. Strach je hlavným faktorom, ktorý ovplyvňuje ich rozhodovanie. Negatívne emócie sú znásobené aj tým, že ľudia reagujú na podnety skupinovo (herding) alebo sú prehnane optimistický (optimism bias) a veria že negatívne udalosti sa na nich nevzťahujú. Aj keď prehnaný optimizmus môže byť užitočný pri predchádzaní negatívnym emóciám, na druhú stranu môže viesť ľudí aj k podceňovaniu pravdepodobnosti výskytu choroby. A preto môže dochádzať k ignorancii varovaní týkajúcich sa verejného zdravia. Komunikačné stratégie musia nájsť rovnováhu medzi prelomením optimizmu, bez toho, aby vyvolali nadmerné pocity úzkosti a strachu. Negatívne rámcovanie textu nových informácií (uvádzanie počtu infikovaných ľudí a tých, ktorí zomreli - v porovnaní s tými, ktorí sa zotavujú alebo majú iba mierne príznaky) môže na jednej strane upútať pozornosť, no na druhej strane to môže významne negatívne vplývať na emócie ľudí, ktorí budú prehnane reagovať na inak zanedbateľné podnety. Tieto negatívne emócie potom u jednotlivcov znásobujú individualizmus a konkurencieschopnosť, čo má za následok oslabenie zmyslu konania v kolektívne dobro, ktorý uľahčuje ľuďom vzájomnú podporu v prípade núdze. Príkladom je hromadný nákup potravín a jeho následný nedostatok. Vo všeobecnosti platí, že jednotlivci

sú viac ochotní spolupracovať v prípade, ak sú informovaní, že aj ostatní spolupracujú. Práve tento spôsob správania sa jednotlivcov by mal byť podporovaný najmä zo strany médií.

Sociálne normy (vnímanie toho ako sa správajú ostatní, alebo čo si myslia že ostatní schvaľujú/neschvaľujú) vo veľkej miere ovplyvňuje správanie ľudí. Vhodná architektúra výberu informácií o tom, ako sa väčšina ľudí rozhoduje, je obzvlášť užitočná v prípade, ak tieto informácie podporujú napríklad správne hygienické návyky ľudí alebo sociálnu izoláciu. Voľba správnej architektúry výberu informácií môže slúžiť ako alternatíva k donucovacím technikám zmeny správania obyvateľov zo strany politik. Kultúrne rozdiely a sociálna nerovnosť majú taktiež veľký vplyv na dodržiavanie sociálnych noriem a potlačenie osobných preferencií (zhromažďovanie sa a osobný kontakt). To je ďalší dôvod, prečo je prenos vírusu viac pravdepodobnejší v európskych krajinách na rozdiel od ázijských krajín. Navyše, vysoké pokuty v prípade porušenia pravidiel sociálnych noriem, majú taktiež významný vplyv na prenos vírusu. Ako príklad slúži porovnanie krajín s vyššou benevolenciou ako USA, Taliansko verzus krajiny s prísnejším režimom ako Japonsko, Singapur. Zdôraznenie spoločnej skupinovej identity je jeden zo spôsobov akými môžu zákonodarcovia znižovať polarizáciu v

krajine a motivovať obyvateľov k dodržiavaniu nastolených pravidiel. Keď ľudia robia morálne rozhodnutia, často zvažujú, ako by ich ostatní posudzovali za ich sebecké správanie. Činy, ktorými vie jedinec inému uškodiť sa posudzujú prísnejšie ako v prípade, ak je inému uškodené nevykonaním žiadnej činnosti. Taktiež ublíženie odchýlením sa od súčasného stavu (status quo) je horšie ako uškodenie v prípade zotrvania v predvolenom nastavení. Preto napríklad rozhodnutie podnikateľa o pokračovaní v „bežnom podnikaní“ počas pandémie môže namiesto vydania rovnakého rozhodnutia zákonodarcom, viesť k odsúdeniu daného správania spoločnosťou.

Ľudské myslenie je často mylné v prípade, ak si jednotlivci myslia, že zisk niekoho iného - najmä niekoho z konkurenčnej skupiny - si vyžaduje stratu pre seba samého a naopak (zero-sum thinking). K rovnakej situácii dochádza aj v prípade pandémie, kedy choroba niekoho iného predstavuje hrozbu pre našu osobu, ale taktiež aj pre všetkých ostatných. Príkladom je hromadný nákup dezinfekčných prostriedkov alebo rúšok. Vzhľadom na dôležitosť spomaľovania infekcie môže byť užitočné upozorniť ľudí, že zodpovedný prístup ostatných k preventívnym opatreniam je prínosom aj pre nich samotných.

Sociálna izolácia a karanténa boli pre obmedzenie šírenia sa vírusu kľúčovými krokmi. Dané riešenia, ale nie sú uskutočniteľnou dlhodobou stratégiou pre dramatické obmedzenie osobnej slobody s obrovskými sociálnymi a ekonomickými dopadmi. Bez vakcíny je jediná dlhodobá stratégia na návrat do bežného spoločenského a hospodárskeho života pri zachovaní kontroly vírusu prostredníctvom: (i) rozsiahleho testovania, (ii) komplexného sledovania kontaktov - prostredníctvom mobilnej aplikácie, (iii) izolácie infikovaných a tých s podozrením na infekciu. Niekoľko krajín vrátane Singapuru, Indie, Nemecka, Nórska, Islandu a Austrálie, pri postupnom uvoľňovaní opatrení zaviedli aplikácie na sledovanie kontaktov, ktoré využívajú umelú inteligenciu, Bluetooth a GPS na hodnotenie toho, či sa používateľ nachádzal v určitej vzdialenosti od infikovanej osoby. Dané informácie by mali byť následne použité na upozornenie ľudí, či predstavujú riziko šírenia nákazy a či je potrebné ich izolovať. Indickú aplikáciu Aarogya Setu, ktorá je teraz povinná

pre administratívnych pracovníkov a pre cestujúcich vo vlakoch, si stiahlo 100 miliónov obyvateľov krajiny z celkového počtu 1,3 miliárd. Nórsku aplikáciu Smittestopp používa iba 20% populácie. Rovnako tomu je aj v prípade Singapuru - aplikácie TraceTogether, Austrália s aplikáciou CovidSafe a Kolombia s CoronApp. V Spojenom kráľovstve mobilná aplikácia žiada používateľov, ktorí si myslia, že by mohli byť nakazení, aby zaznamenali svoje príznaky, ktoré hodnotí systém založený na umelej inteligencii. Ak ich príznaky spĺňajú prahovú hodnotu pre COVID-19, používatelia sú nasmerovaní do testovacieho centra a sú požiadaní o samo-izoláciu po dobu 14 dní. Aplikácia medzitým identifikuje každého, kto prišiel s nakazenou osobou do kontaktu v priebehu posledných 14 dní a odošle im upozornenie. Vedci z Oxford univerzity sa domnievajú, že na to, aby boli aplikácie efektívne na sledovanie kontaktov, ich musí používať najmenej 60% obyvateľstva krajiny. Vo väčšine krajín, ktoré spustili aplikácie, je však toto percento oveľa nižšie. Pre zvýšenie efektivity využívania jednotlivých aplikácií a zvýšenie pozitívneho prístupu obyvateľov slúžia nasledovné odporúčania:

1. Je potrebné podnietiť ľudí k akcii prostredníctvom priameho oslovenia cez SMS správy.
2. Oslovenie cieľovej skupiny v čase, kedy je pravdepodobnosť pre podnietenie k činnosti najvyššia. Hlavným dôvodom je prekonanie zaujatosti status quo, tak aby obyvatelia pri výzve zareagovali a neodkladali činnosť na iný čas. Aktivácia aplikácie pred prístupom na miesta, kde pravdepodobne prichádzajú do kontaktu s ostatnými (napr. školy, supermarkety, verejná doprava, kaviarne a parky).
3. Uľahčiť možnosť stiahnutia aplikácie a poskytnutie inštrukcií, ktoré ozrejmujú celý proces.
4. Počas kampane pre mobilnú aplikáciu poukazovať na príslušnosť užívateľov k určitej skupinovej identite. Taktiež informovať, že iní obyvatelia už pristúpili k aplikácii, čo ich pomôže motivovať k rovnakej akcii.

Počas pandémie musia zákonodarcovia často presvedčať obyvateľstvo, aby zmenilo svoje správanie a dodržiavalo zdravotné zásady zamerané na zastavenie šírenia nákazy - napr. dodržiavanie karantény alebo dobrovoľné hlásenie sa na lekárske vyšetrenie. Dôležitú úlohu zohráva aj dôvera občanov v inštitúcie a vlády. Nedostatok dôvery v úradníkov v oblasti verejného zdravia môže viesť k negatívnym účinkom vo využívaní zdravotníckych služieb. Poskytovanie spoľahlivých informácií je kľúčové zabezpečiť od dôveryhodných vedúcich predstaviteľov a ústredných zdravotníckych pracovníkov. Známe osobnosti so silným pozitívnym vplyvom však môžu tieto správy zosilniť a pomôcť tak vybudovať dôveru, ktorá je potrebná na urýchlenie zmeny správania. Títo prirodzení lídri tak budú môcť vytvoriť pocit spoločnej sociálnej identity "sme v tom všetci spoločne" medzi svojimi nasledovníkmi. Lídri, ktorí sú považovaní za prototyp skupiny „jeden z nás“ a konajú v záujme skupiny, majú tendenciu získať väčší vplyv.

Záver

V prevencii proti šíreniu nákazy sú častokrát kľúčové tri hlavné faktory: (i) ľudia si plne neuvedomujú riziká, ktorým sú vystavení, (ii) je proti ľudskej prirodzenosti, aby sa ľudia pevne izolovali aj v prípade ochrany druhých; (iii) ľudia často nevedome konajú tak, že neustále vystavujú nebezpečenstvu seba a ostatných. Vlády krajín postupne začínajú s procesom postupného uvoľňovania opatrení. Bez prístupu k vakcíne môže ale daný postup predstavovať veľké riziká v podobe opätovného šírenia vírusu. Jeden zo spôsobov ako zabrániť ďalšej vlne nákazy vírusom je zabezpečiť komplexné monitorovanie kontaktov v mobilnej aplikácii občanov. Tento článok je zameraný na objasnenie základných faktorov ktoré sú vnímané ako hrozby pre zosúladenie individuálnych a kolektívnych záujmov a taktiež sumarizuje odporúčania ktoré by mali zákonodarcovia brať do úvahy pri propagovaní mobilnej aplikácie monitorujúcu šírenie choroby. Je preto veľmi dôležité prijať okamžité opatrenia pre zmiernenie potenciálnych dôsledkov pandémie COVID-19, ktoré možno podporiť behaviorálnymi poznatkami.

Automatizácia, vznik nových činností a dopyt po práci¹

Matej Vitáloš
KHP, NHF, EUBA

Počas poslednej dekády bolo publikovaných mnoho štúdií, ktorých autori odhadujú, že automatizácia a iné nové technológie majú potenciál v blízkej budúcnosti významne narušiť trh práce (Frey a Osborne, 2013; Arntz a kol., 2016; Brynjolfsson a kol., 2018; Nedelkoska a Quintini, 2018). Výsledky viacerých empirických analýz však naznačujú, že negatívne dopady technologických zmien boli počas posledných dvoch až troch dekád kompenzované ich pozitívnymi dopadmi, a to najmä v prípade európskych krajín (Graetz a Michaels, 2015; Gregory a kol., 2016; Dauth a kol., 2017). Aby sme porozumeli implikáciám technologického pokroku pre dopyt po práci (zamestnanosť a mzdy) na Slovensku a v ostatných európskych krajinách, využijeme dekompozíciu zmien v dopyte po práci.

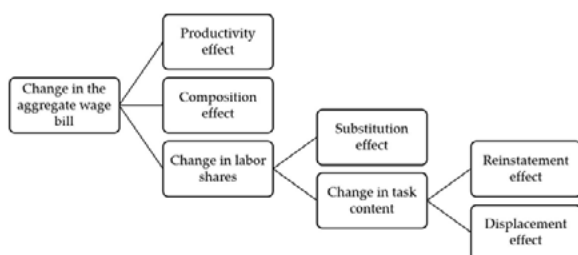
Acemoglu a Restrepo (2019) predstavujú dekompozíciu zmien v dopyte po práci (Obrázok 1) a aplikujú ju na americké dáta. Vychádzajú z predpokladu, že technologický pokrok ovplyvňuje dopyt po práci predovšetkým tromi spôsobmi. Technologický pokrok zvyšuje produktivitu, a teda aj dopyt po práci. Tento efekt označujú ako *productivity effect*. Na druhej strane, automatizácia znižuje dopyt po práci, keďže kapitál priamo nahrádza prácu pri činnostiach, ktoré dovtedy vykonávala. V tomto prípade hovoríme o *displacement efekte*. Nové technológie sú však spojené aj so vznikom úplne nových činností, v ktorých má práca komparatívnu výhodu. V dôsledku tohto

efektu, ktorý Acemoglu a Restrepo označujú ako *reinstatement effect*, teda dochádza k rastu dopytu po práci. Celkový vplyv technologického pokroku na dopyt po práci tak závisí od sily jednotlivých efektov.

Tento prístup je označovaný ako *task-based*, keďže vychádza z toho, že výrobný proces pozostáva z mnohých činností (*tasks*). Tieto činnosti môžu byť vykonávané buď prácou alebo kapitálom, a to, ako sa mení pomer činností alokovaných práci alebo kapitálu v dôsledku technologického pokroku, označujú Acemoglu a Restrepo ako *change in task content*. *Change in task content* je teda súčtom *displacement* a *reinstatement* efektu.

¹ Príspevok je výstupom projektov APVV-15-0765 „Inequality and Economic Growth“ a I-20-105-00 „Ekonomické a spoločenské implikácie automatizácie a iných foriem technologického pokroku“.

Obrázok 1: Dekompozícia zmien v dopyte po práci

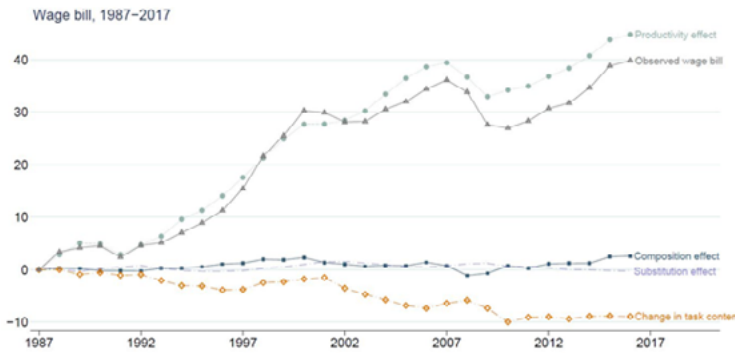

Prameň: Vlastné spracovanie na základe Acemoglu a Restrepo (2019).

Ich empirická dekompozícia naznačuje, že kým počas obdobia 1947 – 1987 bola v USA automatizácia plne kompenzovaná vznikom nových činností, tak počas posledných troch dekád (1987 – 2017) automatizácia už nebola v dostatočnej miere kompenzovaná vznikom nových činností (Graf 1). Spolu s pomalším rastom produktivity je táto skutočnosť dôvodom, prečo rástol americký dopyt po práci počas posledných troch dekád pomalšie ako počas prvých štyroch povojnových dekád.

Aby sme mohli porovnať vývoj zdrojov zmien v dopyte po práci v USA a Európe,

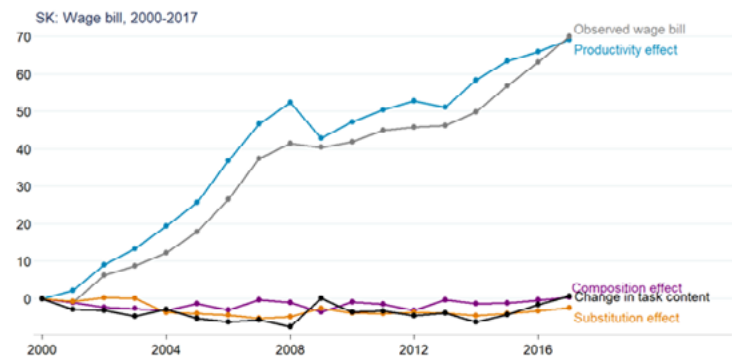

Graf 1: Zdroje zmien v dopyte po práci v USA

Prameň: Acemoglu a Restrepo (2019).

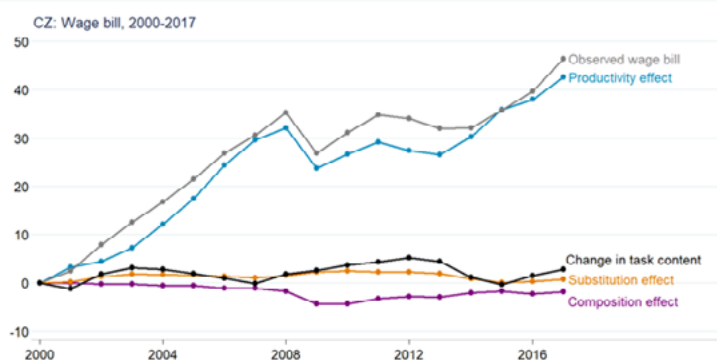
Poznámky: Ide o kumulatívny vplyv na dopyt po práci (observed wage bill) v %.

vznikom nových činností (Graf 2). K podobnému výsledku sme sa dopracovali aj v prípade Českej republiky (Graf 3), kde bol efekt vzniku nových činností kumulatívne dokonca silnejší než automatizácia. Zaujímavý je taktiež trend, kedy na Slovensku aj v Českej republike počas posledných troch rokov (resp. dvoch v prípade Českej republiky) kontinuálne a významne dominuje vznik nových činností nad automatizáciou. Bude preto veľmi zaujímavé sledovať, či tento trend bude pokračovať, alebo sa zvráti.

Graf 2: Zdroje zmien v dopyte po práci na Slovensku

V čom je vývoj na Slovensku Prameň: Vlastné výpočty a spracovanie.

v porovnaní s ostatnými Poznámky: Ide o kumulatívny vplyv na dopyt po práci (observed wage analyzovanými krajinami bill) v %.

Graf 3: Zdroje zmien v dopyte po práci v Českej republike

Prameň: Vlastné výpočty a spracovanie.

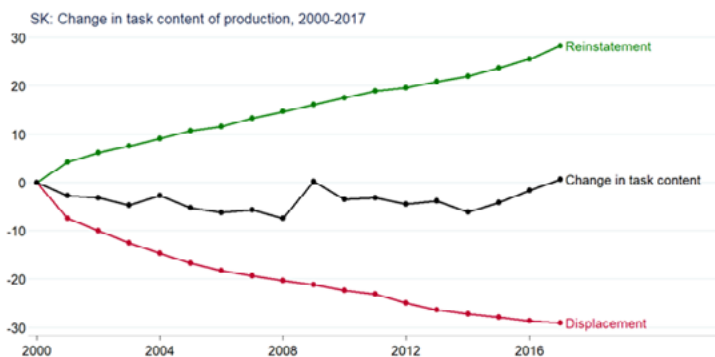
Poznámky: Ide o kumulatívny vplyv na dopyt po práci (observed wage bill) v %.

aplikujeme túto dekompozíciu na európske dáta. Pracujeme s údajmi z databáz EU KLEMS a Svetovej banky a využívame informácie o pridanej hodnote, kompenzáciách a službách práce a kapitálu, zamestnanosti a veľkosti populácie. Tieto údaje máme k dispozícii za 13 európskych krajín.² Dĺžka časového obdobia, ktoré pokrývajú, sa však medzi krajinami líši.

V prípade Slovenska naša empirická dekompozícia naznačuje, že v protiklade s vývojom v USA bola počas obdobia 2000 – 2017 automatizácia plne kompenzovaná

špecifický, je silná automatizácia a vznik nových činností počas obdobia 2000 – 2017 (Graf 4). Automatizácia kumulatívne za 17 rokov znížila dopyt po práci o 29,1 % a vznik nových činností kumulatívne za rovnaké obdobie zvýšil dopyt po práci o 28,3 %. V prípade Českej republiky ide iba o približne polovičné hodnoty (Graf 5). V prípade Nemecka ide o ešte nižšie hodnoty – automatizácia

² Belgicko, Česká republika, Dánsko, Fínsko, Francúzsko, Holandsko, Nemecko, Rakúsko, Slovensko, Spojené kráľovstvo, Španielsko, Švédsko a Taliansko.

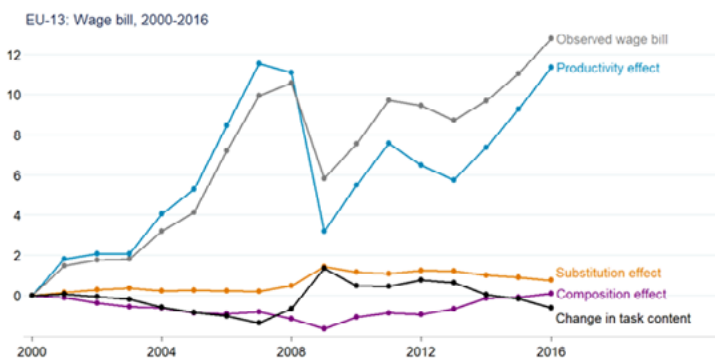
Graf 4: Vplyv automatizácie a vzniku nových činností na DPP v SR

Prameň: Acemoglu a Restrepo (2019).

Poznámky: Ide o kumulatívny vplyv na dopyt po práci v %.

(viac či menej) podobný tomu v USA, v prípade Českej republiky, Francúzska a Talianska dominoval vznik nových činností. Podobne ako na Slovensku, v Dánsku a v Spojenom kráľovstve bol vplyv oboch efektov vyrovnaný. Aby sme zaručili vzájomnú porovnateľnosť, tak aj v tomto prípade sa uvádzané výsledky týkajú obdobia 2000 – 2017.³ V prípade váženého priemeru za 13 európskych krajín sa dostávame k výsledku, ktorý naznačuje, že tak ako v prípade Slovenska, tak aj v prípade celej skupiny analyzovaných európskych krajín, bola automatizácia v priemere takmer plne kompenzovaná vznikom nových činností (Graf 6).

Identifikované rozdiely naznačujú potrebu ďalšieho výskumu, ktorý by identifikoval ich determinanty.

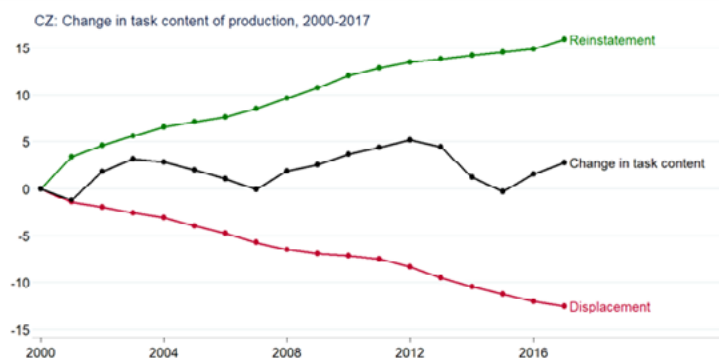
Graf 6: Zdroje zmien v dopyte po práci v skupine 13 európskych krajín

Prameň: Vlastné výpočty a spracovanie.

Poznámky: Ide o kumulatívny vplyv na dopyt po práci (observed wage bill) v %.

kumulatívne znížila dopyt po práci o 12,2 %, kým vznik nových činností ho kumulatívne zvýšil o 7,9 %.

Ako už naznačujú hodnoty uvádzané v prípade Slovenska, Českej republiky a Nemecka, v prípade jednotlivých analyzovaných krajín sme sa dopracovali k rôznym výsledkom vplyvu technologického pokroku na dopyt po práci. Kým v prípade Belgicka, Fínska, Holandska, Nemecka, Rakúska, Španielska a Švédska dominovala automatizácia a vývoj v týchto krajinách bol tak

Graf 5: Vplyv automatizácie a vzniku nových činností na dopyt po práci v Českej republike

Prameň: Vlastné výpočty a spracovanie.

Poznámky: Ide o kumulatívny vplyv na dopyt po práci v %.

Prezentované výsledky neponúkajú žiadne na prvý pohľad zjavné vysvetlenie pozorovaných rozdielov vo vývoji jednotlivých zdrojov zmien v dopyte po práci medzi analyzovanými krajinami, pričom práve pochopenie determinantov identifikovaných rozdielov môže pomôcť tvorcom hospodárskych politik vyťažiť z prebiehajúcich technologických zmien maximum.

³ Resp. 2016 v prípade Belgicka, Španielska, Švédska a Spojeného kráľovstva.

Eurofondy v najmenej rozvinutých okresoch

Dávid Hojdan
Ekonomický ústav SAV

Od konca roku 2015 získavajú okresy s dlhodobo vysokou mierou nezamestnanosti štatút najmenej rozvinutých okresov. Tieto okresy by mali byť zvýhodňované pri čerpaní príspevkov z fondov EÚ. Cieľom našej analýzy bolo zistiť, či sa tieto zvýhodnenia odrážajú aj vo väčšej sume získaných Eur na obyvateľa. Výsledky jednoduchej komparácie naznačujú, že najmenej rozvinutým okresom sa v oblasti získavania eurofondov darí viac v Prešovskom kraji ako v Banskobystrickom či Košickom. Závery detailnejšej analýzy skupiny okresov z východného Slovenska naznačujú, že štatút najmenej rozvinutého okresu pomohol v získaní vyššej sumy príspevkov z eurofondov a taktiež sa zvýšila aj ich úspešnosť v schvalovacom procese.

Výroky „v Bratislave sa nežije skutočný život“, resp. „na východe nič nie je“ medzičasom zľudoveli. Napriek skutočnosti však budeme predpokladať, že cieľom autorov týchto tvrdení bolo poukázať na vysoké regionálne rozdiely na Slovensku. Pri meraní týchto rozdielov si môžeme vybrať zo širokej palety ukazovateľov. Často používanými sú GINI koeficient, priemerná mzda, HDP na obyvateľa či miera nezamestnanosti, na základe ktorej môže byť okres zaradený do kategórie najmenej rozvinutých.

Vo februári tohto roka (pred vypuknutím krízy spojenej s koronavírusom) malo jedenásť okresov mieru nezamestnanosti vyššiu ako 10 %. Najhoršie je na tom už dlhodobo okres Rimavská Sobota s viac ako 15 percentnou nezamestnanosťou (napr. vo februári 2016 dosahoval tento okres mieru nezamestnanosti na úrovni až 27%)¹.

Najmenej rozvinuté okresy

Zákon o podpore najmenej rozvinutých okresov (ďalej len NRO) nadobudol účinnosť 15. decembra 2015. Okres nadobúda štatút NRO ak v ňom miera evidovanej nezamestnanosti „bola v období za aspoň deväť kalendárnych štvrtrokov počas predchádzajúcich dvanástich po sebe nasledujúcich kalendárnych štvrtrokov vyššia ako 1,5-násobok priemernej miery evidovanej

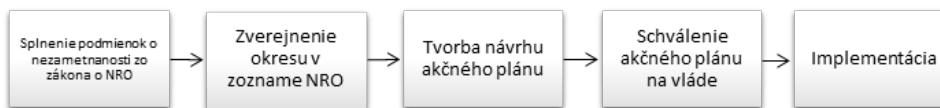
nezamestnanosti v Slovenskej republike za rovnaké obdobie a zároveň dosiahla aspoň 8 %“². V skratke sú to slovenské okresy, ktoré majú dlhodobo vysokú mieru nezamestnanosti. K dnešnému dňu máme v krajine 20 okresov so štatútom NRO. Väčšina z nich sa na tento zoznam zaradila v posledný deň kalendárneho roka 2015. Ostatné získali tento štatút v rokoch 2017 a 2018. Odvtedy sa ich počet už nemenil. Predtým než sa dostaneme k samotnej podpore NRO je vhodné si urobiť predstavu ako prebieha formálny proces v ktorom sa z „obyčajného“ okresu stane najmenej rozvinutý okres s konkrétnymi výhodami (znázornený proces je výrazným zjednodušením skutočnosti - Obrázok 1).

Na začiatku je okres, ktorý sa dlhodobo trápí s vysokou nezamestnanosťou. Po tom ako splní už spomínané podmienky o miere nezamestnanosti je na základe rozhodnutia vlády SR zaradený na zoznam NRO. Následne má daný okres za úlohu vypracovať strategický dokument s názvom Akčný plán rozvoja NRO. Po vypracovaní sa tento dokument predloží na medzirezortné pripomienkové konanie a putuje na schválenie vládou SR. Medzi zverejnením okresu v zozname NRO a predložením akčného plánu vláde na schválenie plynie zákonná lehota 9 mesiacov.³ Následne bude môcť okres v súlade s Akčným plánom využívať reálne nástroje, **akými**

¹ Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny.

² §3 Zákona č. 336/2015 Z. z. o podpore najmenej rozvinutých okresov.

³ Pre zachovanie prehľadnosti sme vynechali viaceré kroky.

Obrázok 1: Proces pri NRO

Prameň: Vlastné spracovanie.

sú **zvýhodnenia pri čerpaní európskych štrukturálnych a investičných fondov (ďalej len EŠIF)**, zásadne výhodnejšie podmienky pre získanie investičných stimulov, či možnosť čerpania regionálneho príspevku.⁴ „Schválenie Akčného plánu vládou znamená záväzok poskytnúť prostriedky na regionálny príspevok, v prípade ostatných zdrojov má schválenie len odporúčací charakter využitia týchto zdrojov.“⁵ V ďalšej časti sa zameriame na to, či sa práve tieto odporúčania dostatočne pretavujú do praxe. Z toho teda vyplýva hlavná otázka príspevku: získavajú najmenej rozvinuté okresy viac Eur z eurofondov ako ich rozvinutejšie náprotivky?

Význam eurofondov pre Slovenské regióny

Vplyvom príspevkov z EŠIF na rozvoj regiónov sa na Slovensku zaoberá Inštitút pre stratégie a analýzy (ISA) na Úrade vlády. V roku 2018 publikovali analýzu o vplyve štatútu NRO na mieru nezamestnanosti v obciach. Výsledky štúdie naznačujú, že pridelenie štatútu NRO malo pozitívny vplyv na mieru nezamestnanosti v týchto obciach, hlavne prostredníctvom regionálneho príspevku. Vplyv príspevkov z európskych štrukturálnych a investičných fondov bol odhadnutý ako kladný ale štatisticky nevýznamný. No vzápätí dodávajú, že toho času boli k dispozícii len veľmi obmedzené údaje na úrovni obcí čo sa týka EŠIF.

Fidrmuc a kol. z ISA vo februári tohto roku publikovali analýzu vplyvu eurofondov na ekonomický rast regiónov v EÚ. Výsledkom bol pozitívny a štatisticky významný efekt. Jedno euro alokované z fondov EÚ v regióne zvyšuje output regiónu v priemere o 24 centov. Autori tiež zistili veľkú heterogenosť v týchto efektoch medzi krajinami. Odhadnuté multiplikátory sú v štátoch západnej a severnej Európy výrazne vyššie (často väčšie ako 1) v porovnaní s krajinami

⁴ <https://www.nro.vicpremier.gov.sk/>

⁵ Vařecha, L., & Fáziková, M. (2019). Vybrané procesy formulácie a implementácie politiky podpory najmenej rozvinutých okresov.

južnej a východnej Európy. Slovenský multiplikátor bol odhadnutý na úrovni 0,42.

Čo znamená, že 1 euro z fondov EÚ alokované v slovenskom regióne má za následok nárast jeho outputu o 42 centov.

Pridelovanie príspevkov medzi okresmi

Pri zodpovedaní otázky, či získavajú najmenej rozvinuté okresy viac Eur z eurofondov, sa ako prvá možnosť ponúka jednoduché porovnanie. Údaje sme čerpali z databázy žiadostí o nenávratný finančný príspevok (ďalej NFP) za programové obdobie 2014–2020. Databáza pozostáva zo žiadostí subjektov (napr. obcí, podnikov, neziskových organizácií, a i.) na financovanie nimi predložených projektov zo zdrojov Európskej Únie. Pre lepšiu predstavu môžeme uviesť krátky príklad obce Kamienska z Humenského okresu. Cieľom projektu bolo znížiť energetickú náročnosť Obecnjej budovy. Pre získanie prostriedkov museli v prvom rade napísať projekt a prihlásiť ho na vyhlásenú výzvu, ktorá zastrešuje podobný typ rekonštrukcií. Následne príslušný orgán – Ministerstvo životného prostredia, rozhoduje či schváli alebo neschváli túto žiadosť o nenávratný finančný príspevok.

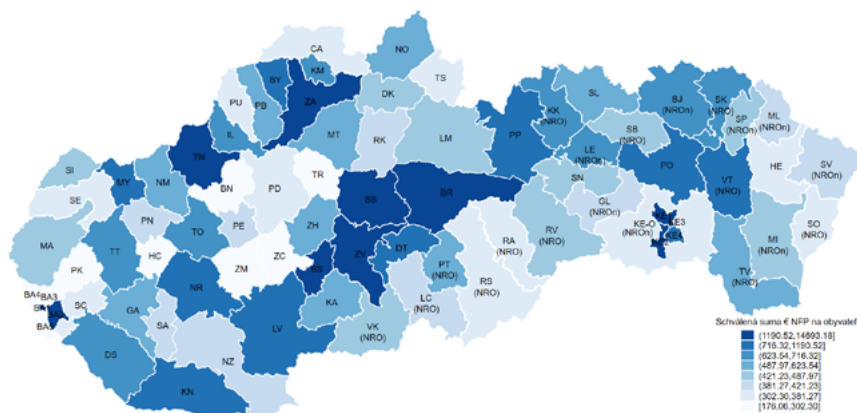
Obrázok 2 zobrazuje sumu eur schválených nenávratných finančných príspevkov na obyvateľa v okresoch. Použité údaje sú z obdobia medzi rokmi 2015 a 2019. Základné údaje sme očistili o projekty so zameraním na technickú asistenciu, finančné nástroje, národné a veľké projekty⁶, ktoré výraznou mierou nadhodnocovali hlavne Bratislavské okresy, v ktorých sídlia ministerstvá a inštitúcie zastrešujúce tento typ projektov.

Aj napriek tomu, však môžeme pozorovať

⁶ *Technická asistenciu* má za cieľ odbornú a efektívnu podporu pre riadenie a implementáciu fondov EŠIF.

Finančné nástroje sami osebe nie sú projekty, ale len nástroj na poskytovanie finančných prostriedkov z rozpočtu EÚ.

Veľké a národné projekty majú celoslovenský záber – napr. diaľnica.

Obrazok 2: Suma schválených NFP na obyvateľa podľa okresov

Prameň: Vlastné spracovanie na základe itms2014.sk

extrémne hodnoty napr. v okrese Bratislava I (14 693 Eur na obyvateľa) čo je dané práve sídlom štátnych inštitúcií a štátnych firiem. S rovnakým problémom sa stretávame aj v okresoch kde sa nachádzajú krajské mestá. V tomto prípade je hodnota NFP na obyvateľa znovu skreslená nahor napr. žiadosťami od samosprávnych krajov, či tiež väčším množstvom verejných inštitúcií sídlacích v týchto mestách. Okrem Bratislavy I a krajských miest sa však výrazne odlišujú aj okresy Zvolen a Banská Štiavnica. Vo Zvolene je to dané hlavne sídlom štátneho podniku Vojenské lesy a majetky SR. V Banskej Štiavnici má sídlo Slovenský vodohospodársky podnik. Obe inštitúcie sú významnými poberateľmi príspevkov z EŠIF.

Okresy pri ktorých figuruje označenie (NRO), štatút získali na konci roka 2015. Skratkou (NROn) sme označili okresy, ktorým bol tento štatút pridelený medzi rokmi 2017 a 2018. Toto rozdelenie sme použili práve preto, že Akčný plán NRO počíta s horizontom piatich rokov. Kvôli tomu by sme očakávali, že pri pôvodných okresoch sa stihol tento strategický plán viac pretaviť do praxe čo by malo vyústiť do väčšej naakumulovanej podpory

z fondov Európskej Únie. Na prvý pohľad však nevidieť výrazné rozdiely, či už v prospech pôvodných najmenej rozvinutých okresov alebo tých, ktoré získali tento štatút neskôr.

Porovnávajme porovnateľne

Porovnávajme preto okresy iba v rámci rovnakého kraja. Vieme že, NRO

sa nachádzajú len v Prešovskom, Košickom a Banskobystrickom kraji. Experimentálnu skupinu sme v každom z týchto krajov zostavili z (pôvodných) okresov, ktoré štatút NRO získali k dňu 31.12.2015. Aby rozdiely medzi experimentálnou a kontrolnou skupinou neboli umelo nadhodnotené, vylúčili sme z kontrolných

Tabuľka 1: Porovnanie NFP na obyvateľa

Okresy so štatútom NRO NFP na obyvateľa		Okresy bez štatútu NRO NFP na obyvateľa	
Banskobystrický kraj			
Lučenec	386,60	Banská Štiavnica	380,26
Poltár	623,54	Brezno	1190,52
Revúca	371,92	Detva	752,86
Rimavská Sobota	371,64	Krupina	553,13
Veľký Krtíš	426,41	Zvolen	1209,02
		Žarnovica	176,93
		Žiar nad Hronom	551,42
Priemer	436,02	Priemer	687,73
Košický kraj			
Rožňava	485,55	Spišská Nová Ves	437,96
Sobrance	310,40		
Trebišov	540,31		
Priemer	445,42	Priemer	437,96
Prešovský kraj			
Kežmarok	623,57	Humenné	360,26
Sabinov	483,75	Poprad	863,51
Svidník	629,34	Stará Ľubovňa	609,77
Vranov n/Top.	1032,82		
Priemer	692,37	Priemer	611,18

Prameň: vlastné spracovanie na základe itms2014.sk.

skupín okresy krajských miest (z dôvodov opísaných vyššie). V Banskobystrickom kraji sme okresy Zvolen a Banská Štiavnica, u ktorých výsledné NFP na obyvateľa nadhodnocovali štátne podniky očistili od týchto vplyvov (pri Banskej Štiavnici NFP na obyvateľa klesol z 8569 Eur na 380 Eur len v dôsledku nezarávania NFP za Slovenský vodohospodársky podnik).

V tabuľke 1 môžeme vidieť porovnania experimentálnej skupiny NRO, s kontrolnou skupinou v rámci krajov. Získavajú teda NRO viac Eur na obyvateľa z fondov EÚ ako rozvinutejšie okresy?

Priemerná hodnota NFP na obyvateľa v Banskobystrickom kraji pre NRO je zhruba o 250 € nižšia oproti priemeru kontrolnej skupiny. Ak by sme z kontrolnej skupiny vylúčili Zvolen a Brezno, kvôli ich výrazne nadpriemerným hodnotám, priemer tejto skupiny by bol stále vyšší, no už len o zhruba 50 €. Pri Košickom kraji sú priemery oboch skupín skoro rovnaké, no veľkou slabinou je len jeden okres v kontrolnej skupine. V Prešovskom kraji sú okresy z experimentálnej a kontrolnej skupiny často susedné – Kežmarok (Poprad, Stará Ľubovňa), Sabinov (Stará Ľubovňa), Vranov nad Topľou (Humenné) čo môže naznačovať, že porovnávame skutočne podobné okresy. Priemerný NFP na obyvateľa pri NRO je v tomto kraji o 70 Eur vyšší ako pri kontrolnej skupine.

Aj navzdory porovnaniam v rámci kraja a snahe porovnávať porovnateľné sú namieste pochybnosti o príčine rozdielov. Nevieme však jednoznačne určiť, či nenávratný finančný príspevok na obyvateľa v Sobranciach je nižší preto, lebo je tento NRO nedostatočne zvýhodnený. Je možné, že ak by tento okres nemal štatút NRO tak by príspevok na obyvateľa bol ešte nižší. Na túto otázku žiaľ pri pôvodných NRO nevieme poskytnúť uspokojivé vysvetlenie. No vďaka tomu, že časť okresov získala tento štatút neskôr ako na začiatku pozorovaného obdobia sa vieme aspoň z časti priblížiť ku skutočnému efektu štatútu NRO na pridelenie nenávratných finančných príspevkov z EŠIF.

Rozdiely v rozdieloch

Na preskúmanie vplyvu štatútu NRO na pridelené príspevky z EŠIF v skupine okresov,

ktoré tento štatút nadobudli v priebehu pozorovaného obdobia sme zvolili tzv. rozdiely v rozdieloch (z angl. prekladu Differences in Differences). Podstatou je porovnanie rozdielov medzi experimentálnou a kontrolnou skupinou pred zavedením opatrenia (v experimentálnej skupine) a po určitej dobe od spustenia opatrenia.

Všetky okresy, ktoré sa stali NRO medzi rokmi 2017-2018 sa nachádzali na Východnom Slovensku. Ako kontrolnú skupinu sme zvolili 4 okresy z rovnakej časti Slovenska avšak bez krajských miest a bez štatútu NRO: Humenné, Poprad, Stará Ľubovňa a Spišská Nová Ves. Okrem toho sme samostatne skúmali okresy, ktorým bol schválený Akčný plán v roku 2018 (pre dostatok pozorovaní aj po zavedení opatrenia) a teda okresy Gelnica, Košice-okolie, Bardejov a Medzilaborce. Keďže okresom Bardejov a Medzilaborce bol schválený Akčný plán v rozmedzí dvoch dní, tak sme tieto okresy skúmali spoločne v jednej experimentálnej skupine.

Na príklade okresu Gelnica si môžeme vysvetliť ako sme túto metódu aplikovali na náš problém. Gelnica sa zaradila medzi NRO dňa 20.7.2017. Akčný plán pre tento okres bol schválený 5.4.2018, čo je pre nás kľúčový dátum, od ktorého by mal mať okres Gelnica zvýhodnené postavenie pri čerpaní prostriedkov z EŠIF.

Suma Eur schválených NFP na obyvateľa **pred 5.4.2018** bola:

- 163,60 Eur v Gelnickom okrese
- 265,93 Eur v kontrolnej skupine (priemer štyroch okresov)

Po 20tich mesiacoch od schválenia Akčného plánu suma Eur NFP na obyvateľa:

- 228,28 Eur v Gelnickom okrese
- 301,94 Eur v kontrolnej skupine

Rozdiely v rozdieloch, teda rozdiely pred schválením Akčného plánu v porovnaní s obdobím po tejto udalosti vypočítame ako:

- -102,33 Eur pred Akčným plánom
- -73,67 Eur po schválení.
- **-73,67 - (-102,33) = 28,66 Eur.**

Tento výsledok by sme mohli interpretovať takto: po 20 mesiacoch od schválenia Akčného plánu pre NRO Gelnica sa rozdiely v NFP na obyvateľa

Tabuľka 2: Rozdiely v rozdieloch, NFP na obyvateľa, úspešnosť

	A NFP na obyvateľa			B Úspešnosť v schvaľovaní		
	Exper. skupina	Kontr. skupina	Rozdiel	Exper. skupina	Kontr. skupina	Rozdiel
<i>Gelnica - 5.4.2018</i>						
Pred	163,60	265,93	-102,33	70,97%	62,49%	8,48%
Po	228,28	301,94	-73,67	82,50%	66,90%	15,60%
Rozdiely v rozdieloch			28,66			7,12%
<i>Bardejov, Medzilaborce - 4.7.2018</i>						
Pred	304,97	366,53	-61,56	59,80%	68,27%	-8,48%
Po	249,92	201,34	48,58	64,35%	61,92%	2,44%
Rozdiely v rozdieloch			110,14			10,91%
<i>Košice - okolie - 3.10.2018</i>						
Pred	180,51	394,15	-213,65	68,21%	67,56%	0,65%
Po	195,43	173,72	21,71	73,83%	62,29%	11,54%
Rozdiely v rozdieloch			235,36			10,89%

Prameň: vlastné spracovanie na základe itms2014.sk.

oproti kontrolnej skupine zmenšili o 28,66 Eur.

Tabuľka 2 obsahuje celkové výsledky tejto analýzy aj za ďalšie okresy. V časti A vidíme už spomínané porovnanie NFP na obyvateľa, zatiaľ čo v časti B sa nachádza úspešnosť okresu v schvaľovacom procese – podiel schválených žiadostí o NFP k celkovým podaným žiadostiam. Pri experimentálnej skupine zostavenej z okresov Bardejov a Medzilaborce sa rozdiely znížili o 110,14 Eur, pričom pred schválením Akčného plánu boli rozdiely v neprospech týchto okresov, no v období po schválení akčného plánu mali tieto okresy navrch oproti kontrolnej skupine. Ešte výraznejší priebeh vidíme pri okrese Košice-okolie. V tomto prípade je výsledok až 235,36 Eur.

Pri úspešnosti v schvaľovacom procese si v priemere okresy Bardejov a Medzilaborce polepšili o 10,91 percentuálnych bodov a takmer rovnaký priebeh zaznamenal aj okres Košice-okolie. Pri Gelnickom okrese je toto číslo nižšie, na úrovni 7,12 percentuálnych bodov tiež v prospech okresu so štatútom NRO.

Na základe jednoduchej analýzy možno konštatovať, že štatút NRO zrejme pomohol získať okresom vyššiu sumu NFP a taktiež sa zvýšila aj ich úspešnosť v schvaľovacom procese. Výsledky však nie sú štatisticky významné hlavne kvôli veľmi malej vzorke v kontrolnej

a experimentálnych skupinách. Taktiež je táto analýza veľkým zjednodušením – nekontrolovali sme špecifiká okresu, ktoré môžu ovplyvniť počet žiadostí o NFP ako napr. počet firiem v okrese, počet obcí, počet neziskových organizácií atď. Použitá metóda je zároveň založená na silnom predpoklade o rovnakom spoločnom vývoji ak by nedošlo ku skúmanému opatreniu. Na základe týchto skutočností preto, nemôžeme naše výsledky interpretovať kauzálne.

Príspevky z fondov EÚ môžu pomôcť pri zvyšovaní životnej úrovne v najchudobnejších okresoch na Slovensku. V mnohých okresoch pozorujeme, že pridelený štatút NRO je spojený s výrazne vyššou alokáciou príspevkov z EŠIF. Pri nemalom počte okresov tejto kategórie však naše zistenia nie sú rovnako povzbudivé. Ak výsledky zovšeobecníme, dá sa povedať, že najmenej rozvinutým okresom sa v oblasti získavania eurofondov darí viac v Prešovskom kraji ako v Banskobystrickom či Košickom. Pri analýze vybranej skupiny NRO sa zdá, že týmto okresom skutočne pomohol pridelený štatút či už v získaných NFP na obyvateľa ale aj v úspešnosti schválených projektov. Ak však majú byť eurofondy hlavným motorom rastu najchudobnejších regiónov na Slovensku, očakávali by sme výrazne vyššiu podporu v porovnaní s viac rozvinutými okresmi. Na zistenie príčin tejto nedostatočnej podpory však bude potrebná detailnejšia analýza.

Príjem a výdavky na stravovanie v domácnostiach ľudí vo veku 50+¹

Matúš Bilka
KHP NHF, EUBA

V tomto príspevku porovnáваме príjem slovenskej domácnosti s členmi nad 50 rokov v s príjmami takýchto domácností vo vybraných krajinách. Následne analyzujeme koľko z týchto prostriedkov odčerpajú výdavky na stravovanie a ako domácnosti subjektívne hodnotia svoju schopnosť vyžiť z príjmu.

V dôsledku nízkej natality a zlepšujúceho sa štandardu života a zdravotných služieb sa v krajinách Európy dostáva do popredia otázka starnutia populácie a udržateľnosti jej demografického vývoja. Ideálnu príležitosť pre analýzu dát a testovanie hypotéz v oblasti socio-ekonomie poskytuje databáza Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe (SHARE), zhromažďujúca sociálne, ekonomické a zdravotné dáta o respondentoch vo veku 50 a viac rokov pre viaceré krajiny Európy.

Hoci ide u nás o relatívne neznámu databázu, jej vznik sa datuje už do roku 2004, odkedy bolo publikovaných už 7 vln dát. Bohužiaľ, Slovensko sa do projektu zapojilo až v 7. vlne, publikovanej

¹ Príspevok je výstupom projektu APVV-18-0425 "Vstup a konkurencia na regulovaných trhoch: fungovanie slovenského lekárenského trhu".

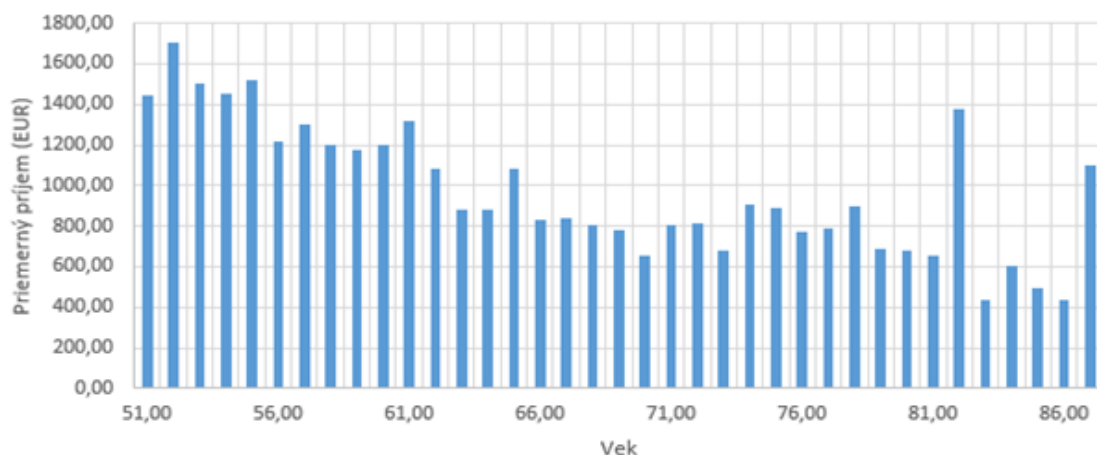
v roku 2019 a aj to len do niektorých modulov. Avšak aj napriek limitáciám z toho vyplývajúcich, je možné aspoň prierezovo porovnať Slovensko s inými krajinami Európy z hľadiska vybraných charakteristík.

V tomto článku sme sa zamerali na porovnanie Slovenska so susediacimi krajinami (okrem Ukrajiny, ktorá sa do zberu dát nezapojila) a s Nemeckom ako modelovou krajinou EÚ z pohľadu priemerného príjmu, podielu výdavkov na stravovanie a schopnosti domácností s členmi vo veku 50+ vyžiť zo svojich príjmov. Všetky použité dáta pochádzajú zo 7 vlny databáza SHARE.

Príjem domácností ľudí nad 50 rokov

Celková vzorka respondentov zo Slovenska

Graf 1: Priemerný príjem domácností vo veku 50+ na Slovensku v závislosti od veku respondenta

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov z databázy SHARE, Wave 7. n = 1184.

Tabuľka 1: Priemerný príjem domácností vo veku 50+ na Slovensku a vo vybraných krajinách

	Priemerný príjem EUR	Štandardná chyba	n	Priemer 60+	Štandardná chyba	n
Slovensko	1107,15	23,72	1184	918,83	27,11	700
Česko	798,12	9,78	2297	770,13	9,57	2115
Rakúsko	2308,97	28,42	1922	2270,23	29,93	1693
Maďarsko	635,37	20,47	860	623,38	21,58	793
Poľsko	807,87	16,29	2423	777,37	19,64	1767
Nemecko	26578,82	30,69	2246	2464,51	32,56	1763

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov z databázy SHARE, Wave 7. n - počet respondentov

predstavuje 1271 osôb vo veku od 50 do 100 rokov s tým, že denzita pozorovaní je výrazne vyššia pre vek 50 až 70 rokov. Na grafe č. 1. je uvedený priemerný príjem domácností v závislosti od veku respondenta. Tu je nutné podotknúť, že nejde o príjem na jednotlivca, ale celkovo na domácnosť.

Graf č. 1 v súlade s intuíciou ukazuje, že s rastúcim vekom respondenta príjem domácnosti klesá. Vo všeobecnosti možno povedať, že príjem domácnosti pred dôchodkovým vekom sa obvykle pohybuje nad 1000 EUR. Domácnosti respondentov v dôchodkovom veku majú príjem už pod hranicou 1000 EUR. Výkyv nad 1000 EUR možno pozorovať len pre vek 82 a 87 rokov, avšak tu už máme len obmedzený počet pozorovaní pripadajúcich na rok.

Pri porovnaní so susednými krajinami a s Nemeckom ako vzorovou krajinou je zrejme, že priemerný príjem domácností nad 50 rokov je v prípade Slovenska vyšší ako v Poľsku, Maďarsku a prekvapivo aj Českej Republike. Tu však ide skôr o skreslenie v dôsledku nevyváženosti

respondentov medzi krajinami, nakoľko priemerný vek vo vzorke z Česka je 70 rokov, zatiaľ čo Slovenská vzorka má priemer 62,27 rokov. Podobne aj ostatné krajiny vykazujú výrazne vyšší priemerný vek respondentov (Rakúsko - 70,5; Nemecko - 68; Maďarsko - 69,04; Poľsko - 66), čo porovnanie skresľuje. Avšak aj po odstránení pozorovaní pod 60 rokov rozdiel ostane výrazný a teda takéto zdôvodnenie neobstojí. Priemer a štandardná odchýlka príjmu sú zhrnuté v tabuľke č. 1.

Ďalším možným vysvetlením rozdielu medzi ČR a SR je rôzna veľkosť domácností, resp. počet prispievateľov. Bohužiaľ, otázka ohľadne prispievania ďalších členov domácnosti okrem dopytovanej osoby zostala pre obe krajiny nezodpovedaná. Avšak veľkosť domácnosti možno čiastočne odvodiť od toho, koľko osôb z danej domácnosti sa na výskume podieľalo. Keďže pre modul o príjme vždy odpovedá len jeden respondent za domácnosť, opäť podotýkame, že nie je možné určiť či prispievajú obaja. Podiel domácností len s jednou osobou je pre sledované krajiny zobrazený v tabuľke číslo 2. Je zrejme, že Slovensko má výrazne nižšie zastúpenie jednočlenných domácností medzi respondentmi ako iné krajiny. V ČR je podiel domácností s jedným členom o 10 percentuálnych bodov vyšší. To môže byť spôsobené napríklad nižšou rozvodovosťou na Slovensku, ale aj náhodným výberom respondentov do vzorky.

Tabuľka 2: Podiel respondentov z domácností len s jedným členom

	Podiel domácností s 1 osobou	Štandardná odchýlka	n
Slovensko	0,218	0,01	2077
Česko	0,329	0,01	4219
Rakúsko	0,362	0,01	3206
Maďarsko	0,336	0,01	1538
Poľsko	0,253	0,01	4704
Nemecko	0,244	0,01	3821

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov z databázy SHARE, Wave 7. n - počet respondentov.

Na druhej strane rakúska a nemecké domácnosti majú k dispozícii v priemere raz

taký príjem ako domácnosti na Slovensku. Tento rozdiel je o to výraznejší, že v prípade oboch krajín je do vzorky zahrnutých viac dôchodcov, ktorý nie sú ekonomicky aktívny, a viac jednočlenných domácností, u ktorých sa dá predpokladať nižší príjem, ako v prípade SR, kde prevažujú viacčlenné domácnosti vo väčšej miere.

Výdavky na stravovanie

Databáza SHARE umožňuje aj analýzu výdavkov domácností 50+ na stravovanie. Tu využijeme pomerový ukazovateľ vyjadrujúci podiel výdavkov na stravovanie na celkovom príjme domácnosti. Výdavky na stravovanie sa v databáze delia na výdavky na stravovanie sa v domácnosti a výdavky na stravovanie sa mimo domácnosti. Keďže predpokladáme, že obe zložky výdavkov na stravovanie sú závislé od veku, rozdelili sme respondentov do skupín s 5 ročným vekovým intervalom. Vývoje je zobrazený na grafe č. 2.

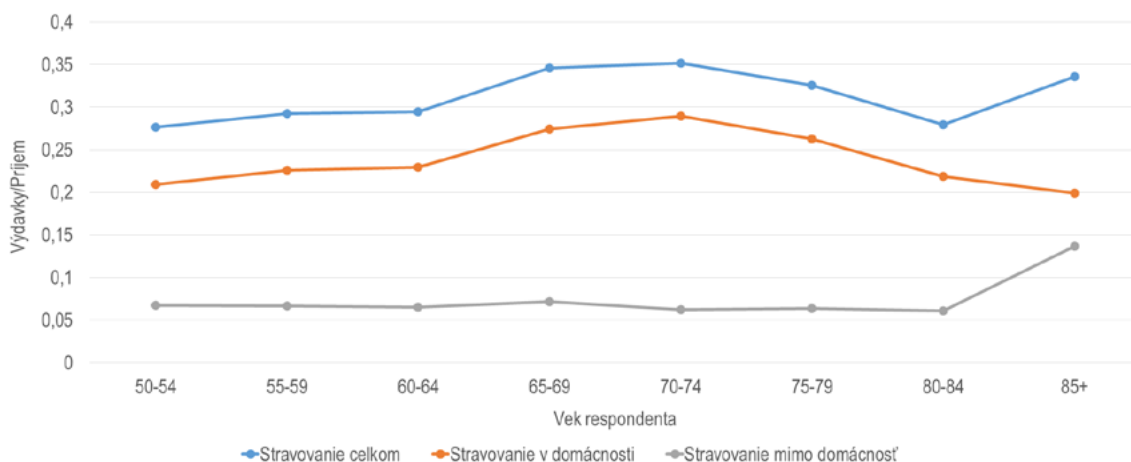
Z grafu je vidieť, že výdavky na stravovanie predstavujú v prípade slovenských domácností približne 30 až 35% príjmu. Podiel výdavkov na stravu v domácnosti sa vyvíja viac menej intuitívne. Na zistenie príčin však nie sú dostupné dáta. Zaujímavé je, že ľudia si udržiavajú návyky získané počas pracovných rokov a podiel výdavkov na stravu mimo domácnosti sa výrazne nemení. Nárast nastáva až pre kategóriu respondentov 85+. Tu si to vysvetlíjeme

napríklad využívaním rôznych stacionárnych zariadení pre dôchodcov alebo donáškových služieb.

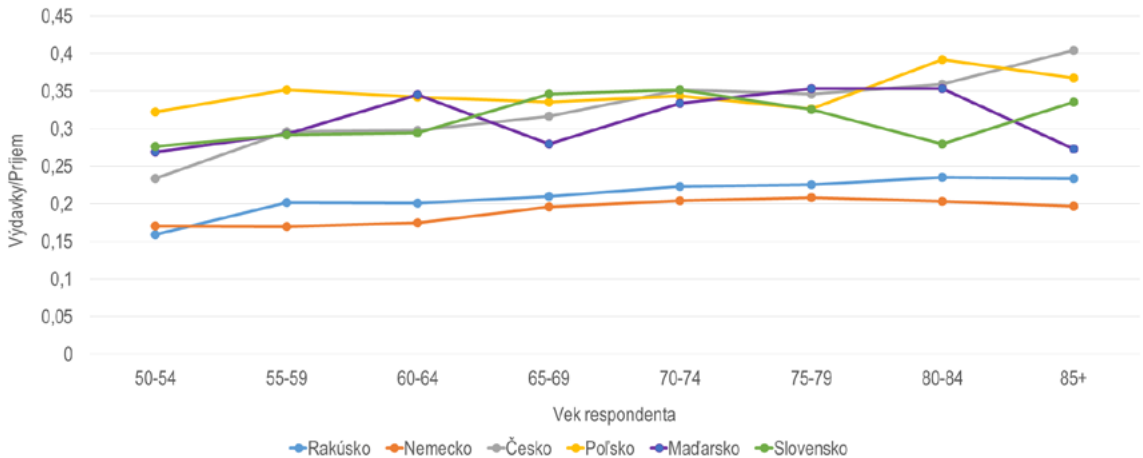
Graf č. 3 zobrazuje priemerný podiel výdavkov na stravovanie v ostatných krajinách. Ako je vidieť, Nemecko a Rakúsko, ako dve najvyspelejšie krajiny vo vzorke vykazujú nižší podiel výdavkov na stravovanie na celkových príjmoch domácnosti. Podiel osciluje okolo hodnoty 0,2. Vzhľadom na výšku príjmu možno predpokladať, že nižší podiel je výsledkom klesajúcich marginálnych výdavkov na stravovanie pri raste príjmu. Hoci tie v absolútnej hodnote rastú, v relatívnej klesajú. To je v súlade s ekonomickou teóriou. V prípade krajín bývalého východného bloku podiel výdavkov na stravu osciluje najčastejšie medzi hodnotami 0,3 až 0,4. Možno teda povedať, že v týchto krajinách stravovanie, ako životne dôležitý výdavok, odčerpáva domácnosti s osobami staršími ako 50+ približne 30 až 40% ich príjmu.

Ak sa pozrieme na subjektívne hodnotenie domácností 50+, či sú schopné vyžiť zo svojho mesačného príjmu, zistíme, že v súlade s očakávaniami krajiny „východného bloku“ vykazujú nižšie hodnoty indexu, potvrdzujúce, že domácnosti so staršími členmi to majú v západných krajinách jednoduchšie. Index má hodnotu 1, ak domácnosť má veľké ťažkosti vyžiť, 2 ak má mierne ťažkosti, 3 ak vie relatívne ľahko vyžiť a 4 predstavuje vyžitie bez akýchkoľvek problémov. Výsledky sú uvedené v tabuľke č.

Graf 2: Podiel výdavkov na stravovanie na príjme domácností vo veku 50+ (Slovensko)

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov z databázy SHARE, Wave 7.

Graf 3: Podiel výdavkov na stravovanie na príjme domácností vo veku 50+ vo vybraných krajinách

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov z databázy SHARE, Wave 7.

3. Ako je vidieť, v prípade Slovenskej republiky sa hodnota nachádza medzi vyžitím s miernymi ťažkosťami a relatívne ľahkým vyžitím. V prípade Rakúska, Nemecka a v podstate aj Česka, možno povedať, že domácnosti 50+ vedú relatívne ľahko vyžiť zo svojich príjmov. Na druhej strane v Maďarsku väčšina ľudí vykazuje aspoň mierne ťažkosti.

Kvôli nedostatku dát nevieme empiricky porovnať podiel ďalších nevyhnutných výdavkov, ako je napríklad nájomné alebo energie, na príjme domácnosti. Avšak, už len na základe výdavkov na stravu je vidieť, že priemerná domácnosť na Slovensku, resp. celkovo vo „východnom bloku“, je na tom relatívne horšie ako nemecká alebo

rakúska, čo sa týka prostriedkov na prekonanie náhodných adverzných šokov. Dorovnanie rozdielov a zvýšenie príjmov a teda aj životnej úrovne domácností s osobami staršími ako 50 rokov je dôležité nie len z hľadiska komparácie s ostatnými krajinami, ale aj kvôli zabezpečeniu finančnej nezávislosti ich členov v prípade výskytu zdravotných komplikácií.

V prípade, že sa v budúcich vlnách SHARE databázy podarí zozbierať podrobnejšie dáta, bolo by vhodné zopakovať túto veľmi limitovanú analýzu so zohľadnením ostatných nevyhnutných výdavkov domácností, aby sa zistilo empiricky, ako na tom domácnosti so staršími členmi finančne v skutočnosti sú.

EKONOMICKÁ UNIVERZITA
V BRATISLAVE